

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра слов'янської філології

Галузь знань 03 Гуманітарні науки
Спеціальність 035 Філологія
Спеціалізація 035.033 Слов'янські мови і літератури (переклад включно),
перша – польська

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
Магістр

КОНЦЕПЦІЯ ЩАСТЯ ТА ЇЇ ХУДОЖНЄ ВИРАЖЕННЯ В РОМАНІ МАРІЇ
ДОМБРОВСЬКОЇ “НОЧІ І ДНІ”

КвРФППм.023215.01.09.00

здобувачки II курсу групи ФППм-23-1

Підпис, дата

Іванни ПАНЧУК

Керівник

Оксана РАНЮК,
канд. пед. наук, доцент

До захисту допускаю:

Завкафедри слов'янської філології

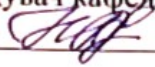
Наталія ТОРЧИНСЬКА
канд. філол. наук, доцент

Хмельницький, 2024

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	гуманітарно-педагогічний
Кафедра	слов'янської філології
Освітній рівень	магістр
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	Слов'янські мови і літератури (переклад включно), перша – польська
Освітня програма	освітньо-професійна

„ЗАТВЕРДЖУЮ”

Завідувач кафедри слов'янської філології

 (Неля ПОДЛЕВСЬКА)
 17 жовтня 2023 року

ЗАВДАННЯ на кваліфікаційну роботу ПАНЧУК ІВАННИ

1. Тема роботи «Концепція щастя та її художнє вираження в романі Марії Домбровської «Ночі і дні»», затверджена на засіданні кафедри слов'янської філології 16 червня 2023 року, протокол № 3.

2. Термін подачі здобувачем вищої освіти завершеної роботи – грудень 2024 року.

3. Вихідні дані роботи:

Тема щастя є однією з центральних у філософії, літературі та психології, оскільки вона відображає фундаментальні людські прагнення до гармонії, сенсу життя та задоволення. Щастя розглядається як індивідуальний і колективний ідеал, що визначає життєві орієнтири та цінності. У літературі питання про те, що таке щастя і як його досягти, постійно виникає в різних жанрах та стилях. У романі Марії Домбровської *«Ночі і дні»* ця тема особливо важлива, оскільки вона розкривається на фоні складних історичних і соціальних подій, які впливають на життя героїв і формують їх уявлення про щастя.

Важливість обраної теми дослідження полягає в тому, що сучасне суспільство все ще в пошуках відповіді на запитання про природу щастя, особливо в контексті змін та викликів, пов'язаних із соціальними кризами, війнами, глобалізацією та технологічними перетвореннями. Дослідження художнього вираження концепції щастя в романі Домбровської дає змогу глибше зрозуміти, як особисті переживання й пошук сенсу можуть поєднуватися з соціальними і культурними змінами. Цей аспект є надзвичайно важливим для сучасної літературознавчої критики, оскільки він відкриває нові можливості для аналізу взаємозв'язку між індивідуальними та колективними аспектами людського буття.

Таким чином, **актуальність** теми щастя в літературі полягає не лише в теоретичному аспекті, а й у її практичному значенні для розуміння людської природи і поведінки в умовах соціальних та історичних змін. Роман Марії Домбровської є унікальним прикладом художнього відтворення цієї теми, що робить його важливим об'єктом дослідження. Цим і зумовлена актуальність обраної теми дослідження.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік підлеглих розробці питань):

- розкриття значення концепції щастя в контексті літератури та філософії;
- аналіз літературознавчих досліджень, присвячених творчості Марії Домбровської і роману *«Ночі і дні»*;
- дослідження основних художніх засобів, за допомогою яких Марія Домбровська відтворює різні аспекти щастя в романі;
- характеристика ролі головних персонажів у розвитку теми щастя;
- визначення, як історичні та соціальні події впливають на уявлення героїв про щастя.

5. Графічного матеріалу немає.

6. Консультанти по роботі із вказівкою розділів, які їх стосуються.

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання отримав

7. Дата видачі завдання – 17 жовтня 2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/ч	Найменування етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Обрання теми кваліфікаційної роботи	Вересень 2023 року	
2.	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	Вересень 2023 року	
3.	Збирання матеріалу, його первинна наукова інтерпретація	Вересень–листопад 2023 року	
4.	Написання першого розділу кваліфікаційної роботи	Грудень 2023–березень 2024 року	
5.	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації в збірнику наукових праць та участі в конференціях	Березень–листопад 2024 року	
6.	Написання другого розділу кваліфікаційної роботи	Травень–червень 2023 року	
7.	Написання третього розділу кваліфікаційної роботи	Вересень–жовтень 2024 року	
9.	Написання «чорнового варіанту» кваліфікаційної роботи	Листопад 2024 року	
10.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	Листопад 2024 року	
11.	Остаточне завершення кваліфікаційної роботи	Грудень 2024 року	
12.	Подача кваліфікаційної роботи на кафедру	Грудень 2024 року	

Магістрант

Іванна ПАНЧУК

Керівник роботи

Оксана РАНЮК

Анотація

Тема роботи: «Концепція щастя і її художнє вираження в РОМАНІ МАРІЇ ДОМБРОВСЬКОЇ «НОЧІ І ДНІ»»

Автор – Іванна ПАНЧУК

Науковий керівник – Оксана РАЙНОК

Обсяг кваліфікаційної роботи – 82 сторінки загального тексту.

Робота містить 83 джерела посилань (зокрема 65 – польською, англійською мовами).

Ключові слова: щастя, феномен, концепція, умови щастя, альтруїзм.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню концепції щастя та її художнього вираження в романі Марії Домбровської «Ночі і дні».

Тема щастя є однією з центральних у філософії, літературі та психології, оскільки вона відображає фундаментальні людські прагнення до гармонії, сенсу життя та задоволення. Щастя розглядається як індивідуальний і колективний ідеал, що визначає життєві орієнтири та цінності. У літературі питання про те, що таке щастя і як його досягти, постійно виникає в різних жанрах та стилях. У романі Марії Домбровської «Ночі і дні» ця тема особливо важлива, оскільки вона розкривається на фоні складних історичних і соціальних подій, які впливають на життя героїв і формують їх уявлення про щастя.

Важливість обраної теми дослідження полягає в тому, що сучасне суспільство все ще в пошуках відповіді на запитання про природу щастя, особливо в контексті змін та викликів, пов'язаних із соціальними кризами, війнами, глобалізацією та технологічними перетвореннями. Дослідження художнього вираження концепції щастя в романі Домбровської дає змогу глибше зрозуміти, як особисті переживання й пошук сенсу можуть поєднуватися з соціальними і культурними змінами. Цей аспект є надзвичайно важливим для сучасної літературознавчої критики, оскільки він відкриває нові можливості для аналізу взаємозв'язку між індивідуальними та колективними аспектами людського буття.

Таким чином, **актуальність** теми щастя в літературі полягає не лише в теоретичному аспекті, а й у її практичному значенні для розуміння людської природи і поведінки в умовах соціальних та історичних змін. Роман Марії Домбровської є унікальним прикладом художнього відтворення цієї теми, що робить його важливим об'єктом дослідження.

Метою роботи є аналіз концепції щастя і способів її художнього вираження в романі Марії Домбровської «Ночі і дні». Аналізуючи цей твір, ми прагнемо зрозуміти, як авторка використовує різні художні засоби для відтворення філософських і емоційних аспектів щастя, які форми й образи вона застосовує для передачі ідеї щастя в житті її героїв. Досягнення мети передбачає вирішення таких **завдань**: розкрити значення концепції щастя в контексті літератури та філософії; проаналізувати літературознавчі дослідження, присвячені творчості Марії Домбровської і роману «Ночі і дні»; дослідити основні художні засоби, за допомогою яких Марія Домбровська відтворює різні аспекти щастя в романі; охарактеризувати роль головних персонажів у розвитку теми щастя; визначити, як історичні та соціальні події впливають на уявлення героїв про щастя.

Об'єктом дослідження є роман Марії Домбровської «Ночі і дні» як літературний твір, що відображає різні аспекти людського щастя. **Предметом** дослідження є концепція щастя та її художнє вираження в романі «Ночі і дні», зокрема яким чином авторка передає цю ідею.

Авторці роботи вдалося проаналізувати праці науковців, присвячені вивченню поняття «щастя» у філософському, психологічному та лінгвістичному дискурсах. Дослідити життя та творчість Марії Домбровської, історію створення роману «Ночі і дні». Описати концепцію щастя у романі «Ночі і дні», зокрема, щастя в творі розкривається через взаємодію особистих, соціальних і культурних факторів, що дало змогу розглядати його як складне і багатогранне явище, яке залежить від внутрішнього світу людини та її здатності до самореалізації, моральної досконалості та гармонії з іншими.

Науковий апарат і висновки в кваліфікаційній роботі чіткі та повністю відбивають зміст роботи. Досить суттєва апробація дослідження, зазначена у вступі роботи, свідчить про достовірність результатів дослідження.

Перспективу дослідження вбачаємо в подальшому аналізі творчості Марії Домбровської та теми фемінізму в її доробку.

Автор

підпис автора і дата подання роботи до захисту

ЗМІСТ

ВСТУП	6
1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ФЕНОМЕНА ЩАСТЯ	9
<i>1.1. Щастя у контексті філософського та психологічного дискурсу</i>	9
<i>1.2. Лінгвістичний підхід до аналізу поняття «щастя»</i>	15
Висновки до першого розділу	18
2. ЖИТТЄВИЙ ТА ТВОРЧИЙ ШЛЯХ МАРІЇ ДОМБРОВСЬКОЇ	20
<i>2.1. Біографія Марії Домбровської</i>	20
<i>2.2. Літературна спадщина Марії Домбровської</i>	32
<i>2.3. Історія створення роману «Ночі і дні»</i>	41
Висновки до другого розділу	48
3. КОНЦЕПЦІЯ «ЩАСТЯ» ТА ЇЇ ХУДОЖНЄ ВИРАЖЕННЯ В РОМАНІ «НОЧІ І ДНІ»	50
<i>3.1. Взаємозв'язок щастя і матеріальних цінностей</i>	53
<i>3.2. Духовні та культурні цінності в пошуках щастя</i>	57
<i>3.3. Роль міжособистісних стосунків у досягненні щастя</i>	59
<i>3.4. Альтруїзм як шлях досягнення щастя</i>	63
<i>3.5. Творчий пошук і активність як джерела щастя</i>	65
<i>3.6. Труднощі у досягненні щастя і випробування стражданням</i>	69
Висновки до третього розділу	73
ВИСНОВКИ	74
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	77

ВСТУП

Тема щастя є однією з центральних у філософії, літературі та психології, оскільки вона відображає фундаментальні людські прагнення до гармонії, сенсу життя та задоволення. Щастя розглядається як індивідуальний і колективний ідеал, що визначає життєві орієнтири та цінності. У літературі питання про те, що таке щастя і як його досягти, постійно виникає в різних жанрах та стилях. У романі Марії Домбровської *«Ночі і дні»* ця тема особливо важлива, оскільки вона розкривається на фоні складних історичних і соціальних подій, які впливають на життя героїв і формують їх уявлення про щастя.

Важливість обраної теми дослідження полягає в тому, що сучасне суспільство все ще в пошуках відповіді на запитання про природу щастя, особливо в контексті змін та викликів, пов'язаних із соціальними кризами, війнами, глобалізацією та технологічними перетвореннями. Дослідження художнього вираження концепції щастя в романі Домбровської дає змогу глибше зрозуміти, як особисті переживання й пошук сенсу можуть поєднуватися з соціальними і культурними змінами. Цей аспект є надзвичайно важливим для сучасної літературознавчої критики, оскільки він відкриває нові можливості для аналізу взаємозв'язку між індивідуальними та колективними аспектами людського буття.

Таким чином, **актуальність** теми щастя в літературі полягає не лише в теоретичному аспекті, а й у її практичному значенні для розуміння людської природи і поведінки в умовах соціальних та історичних змін. Роман Марії Домбровської є унікальним прикладом художнього відтворення цієї теми, що робить його важливим об'єктом дослідження.

Метою роботи є аналіз концепції щастя і способів її художнього вираження в романі Марії Домбровської *«Ночі і дні»*. Аналізуючи цей твір, ми прагнемо зрозуміти, як авторка використовує різні художні засоби для відтворення філософських і емоційних аспектів щастя, які форми й образи вона застосовує для передачі ідеї щастя в житті її героїв.

Досягнення мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- розкрити значення концепції щастя в контексті літератури та філософії;
- проаналізувати літературознавчі дослідження, присвячені ;життю та творчості Марії Домбровської і роману «*Ночі і дні*»;
- дослідити основні художні засоби, за допомогою яких Марія Домбровська відтворює різні аспекти щастя в романі;
- охарактеризувати роль головних персонажів у розвитку теми щастя;
- визначити, як життєві та соціальні події впливають на уявлення героїв про щастя.

Об'єктом дослідження є роман Марії Домбровської «*Ночі і дні*» як літературний твір, що відображає різні аспекти людського щастя.

Предмет – концепція щастя та її художнє вираження в романі «*Ночі і дні*», зокрема яким чином авторка передає цю ідею.

Методи дослідження. Для повного та комплексного дослідження концепції «щастя» в мові роману М. Домбровської застосовано як основний *описовий метод*, за допомогою якого виділено, охарактеризовано й представлено мовні репрезентанти концептуального змісту. *Контекстний аналіз* забезпечив опис художнього відображення концепції щастя. Окрім цього використано *метод спостереження над мовним матеріалом і метод аналізу*.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в дослідженні не лише здійснено комплексний аналіз літературного тексту, а й запропоновано нові підходи до розуміння щастя в контексті психології, філософії та етики, що робить внесок авторки значним у науковому обговоренні цієї теми.

Теоретичне значення роботи полягає в поглибленому аналізі та описі концепції «щастя» у романі М. Домбровської «*Ночі і дні*», визначення умов щастя та особливостей його розуміння головними героями роману.

Практичне значення полягає в застосуванні результатів дослідження в теоретичних та практичних дисциплінах «Вступ до літературознавства», «Історія польської літератури», «Методика навчання польської мови», «Країнознавство Польщі». Можна використовувати в розробленні спецкурсів та

проведенні семінарів із когнітивної лінгвістики, лінгвістичного аналізу художнього тексту, лінгвокультурології й країнознавства, для написання курсових та кваліфікаційних робіт тощо.

Апробація. Окремі положення кваліфікаційної роботи заслуховувалися на:

- II Міжнародній науково-практичній конференції «*Міжкультурні комунікації в галузі освіти*» (21–22 березня 2024 року, Хмельницький);

- Щорічній науково-практичній конференції за підсумками науково-дослідної роботи студентів у 2023-2024 навчальному році (2024 року, Хмельницький);

- Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції з міжнародною участю «*Славістичні студії в сучасному філологічно-дидактичному просторі*» (24 травня 2024 року, Хмельницький);

- Всеукраїнській конференції студентської та учнівської молоді «*Актуальні питання сучасної філології та журналістики*» (7 листопада 2024 року, Тернопіль);

- III Всеукраїнській науковій конференції здобувачів вищої освіти «*Нові парадигми сучасної філології*» (8 листопада 2024 року, Кам'янець-Подільський);

та викладено у статтях:

- «**Концепт 'щастя' в мовній картині світу поляків**», надрукованій у збірнику наукових праць «*Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика: збірник наукових праць*» (Хмельницький, 2024);

- «**Вплив життєвого досвіду на формування творчого стилю Марії Домбровської**», надрукованій у збірнику наукових праць «*Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика: збірник наукових праць*» (Хмельницький, 2024);

Структура. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та переліку джерел посилання (83 позиції). Загальний обсяг роботи – 82 сторінки, із них основного тексту – 72 сторінки.

1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ФЕНОМЕНА ЩАСТЯ

1.1. *Щастя у контексті філософського та психологічного дискурсу*

У сучасній лінгвістиці зростає інтерес до мови як до ефективного засобу розуміння людської культури. Це пояснюється тим, що мова є відображенням і водночас формує систему мислення, розкриває особливості людської психіки, а також є показником національної ідентичності.

Людське життя залишається загадковим і швидкоплинним, тому кожен прагне знайти в ньому хоча б тимчасовий спокій, впевненість у собі, щастя. Однак часто ми навіть не усвідомлюємо, як виглядає це щастя і де його шукати. Хоча зміна епох не допомогла відкрити універсальну формулу щастя, спроби її віднайти тривають і досі.

Щастя є однією з найуніверсальніших категорій у системі людських цінностей і відіграє ключову роль у житті людини. Це поняття багатогранне, охоплює як біологічні та соціальні, так і природні й суспільні аспекти, а також поєднує родові та індивідуальні фактори. Відчуття щастя є суб'єктивним для кожної людини, але його зміст залишається об'єктивним. Цікаво, що слово «*щастя*» походить від того ж кореня, що й слово «*частина*», підкреслюючи його значення як частки доброї долі, що випала людині. Щастя визначається як особлива категорія людського буття, яка має безліч визначень і може трактуватись по-різному.

Слово «*щастя*» у сучасних словниках має такі основні значення:

1. Стан повного задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення і безмежної радості. Це також зовнішній вияв цього відчуття, радість від спілкування з близькими або коханими, а також опис людини, яка приносить радість іншим і викликає почуття симпатії чи любові. Крім того, це може означати щось, що викликає найвище задоволення життям і приносить радість.

2. Досягнення, успіх, удача. Слово «*щастя*» може також вживатися у значенні «*щастить*», «*таланим*» комусь, а також як вигук, що виражає радість, схвильованість через несподіваний успіх або вихід із важкої ситуації.

Словники зазвичай на перше місце ставлять визначення щастя як вищого душевного стану, коли людина відчуває абсолютний спокій. Тематично близькими словами є благополуччя, гармонія та злагода.

Філософський дискурс щодо дослідження щастя, започаткований античними мислителями, охоплює різноманітні підходи до його розуміння, що водночас відображає прогрес людини як носія цієї категорії та її дослідника.

Щастя є однією з центральних категорій, яка розглядається у філософії та психології протягом багатьох століть. Ця концепція має різні визначення залежно від культурних, історичних та філософських традицій. Осмислення щастя з погляду філософії зосереджене на пошуку сенсу життя та значенні доброчесності у досягненні задоволення, тоді як психологічні підходи намагаються зрозуміти механізми та фактори, що впливають на суб'єктивне відчуття щастя. Далі ми розглянемо ключові підходи до осмислення щастя в в філософському та психологічному дискурсах.

Щастя, як об'єкт дослідження, є надзвичайно багатовимірним феноменом, який розглядається як у контексті індивідуальних переживань, так і через призму суспільних та історичних подій. Це робить його важливою темою для літератури, оскільки художні твори дозволяють відтворювати багатогранність цього стану через символічні образи та персонажів.

До цього часу філософи розуміли щастя як: гарне почуття, прихильність долі, процвітання, задоволення або дії богів. Залежно від школи, з якої вони вийшли, їх філософська основа різнилася. За Сократом, щастя пов'язане з мудрістю, тому треба знати, що добре, а що погано [69]. Це етичний інтелектуалізм і постійна турбота про свою душу мають допомогти знайти щастя. Сенека, представник філософії стоїків, у своїй працях стверджував, наприклад, що «нещасливий той, хто щось робить щось проти власної волі» [75, с. 452]. У своїй праці *«Думки»* він також писав про роль миру, чесність, поміркованість у переживанні щастя. Платон стверджував, що досягнення найвищого блага, тобто гармонійного розвитку особистості і плекання душі, гарантує справжнє щастя [69].

Одним із перших філософів, які надавали визначення щастю, був давньогрецький мислитель Арістотель. У своїй праці *«Нікомахова етика»* він запропонував термін *евдемонія*, що в перекладі означає *«благо»*, *«процвітання»*. На його думку, щастя є найвищою метою людського життя. Для Арістотеля щастя полягало не в задоволенні матеріальних потреб чи швидкоплинних насолод, а у добродієчному житті, яке відповідає розумній діяльності людини. Він стверджував, що справжнє щастя досягається через розвиток моральних якостей і активну участь у житті суспільства. *«Удача це своєрідна дія душі, узгоджена з наказами досконалої чесноти»* [20], – писав він. Пізніше так скажуть філософи-схоласти, щастя – це релігійні блага, бо тільки вони довговічні.

Філософія стоїцизму, представлена такими мислителями, як Сенека і Марк Аврелій, вбачала щастя в гармонії з природою і спокої душі, незалежному від зовнішніх обставин. Стоїки вважали, що справжнє щастя можна знайти лише через контроль над емоціями та пристрастями, прийняття неминучих подій життя і дотримання моральних принципів.

Святий Фома Аквінський: *«Щастя – це досягнення досконалої доброти. Тому той, хто здатний на досконалу доброту, може досягти щастя [...] Досконале щастя людини полягає в баченні сутності Бога»* [76].

У Новий час відомі філософи, зокрема Іммануїл Кант і Джон Стюарт Мілл, розвивали різні аспекти осмислення щастя. Кант у своїй *«Критиці практичного розуму»* зазначав, що щастя не може бути кінцевою метою моралі, оскільки воно є суб'єктивним і залежить від зовнішніх обставин. На його думку, моральність повинна базуватися на виконанні обов'язку, а не на прагненні до щастя [10].

Джон Стюарт Мілл відповідно до своєї утилітаристської теорії розглядав щастя як максимум задоволення та мінімум страждань. Його підхід полягав у тому, що моральними є ті дії, які приносять щастя найбільшій кількості людей. Окрім цього, Мілл звертав особливу увагу на відмінності між вищими та

нижчими задоволеннями, стверджуючи, що інтелектуальні та духовні насолоди є більш цінними, ніж фізичні задоволення [12].

В епоху Відродження щастя стає більш діяльним, пов'язаним із саморозвитком і перетворенням навколишнього світу. Т. Гоббс і Дж. Локк підкреслюють індивідуалізацію щастя, Б. Спіноза наголошує на важливості звільнення від пристрастей і розвитку духовності. Французькі матеріалісти-просвітники (К. Гельвецій, П. Гольбах, Ж. де Ламетрі) вважають, що гармонізація особистого і суспільного блага є ключем до досягнення щастя. Це узагальнення філософських концепцій дає змогу виділити різні рівні щастя: об'єктивний стан людини, пов'язаний з успіхами; внутрішній стан радості; володіння вищими благами життя («евдемонія»); моральна реакція на ці блага, що демонструє задоволення життям загалом.

Кожна епоха формувала свій образ щастя, поєднуючи як постійні, незмінні ознаки, так і адаптивні, модерні елементи. У філософських і наукових підходах до вивчення природи щастя відзначаються як універсальні, загальнолюдські риси, так і національні особливості. Український філософ Григорій Сковорода бачив ключ до щастя конкретної людини в самопізнанні. Ця концепція стала основою для подальших досліджень, починаючи з кінця ХІХ століття і до сьогодні, що привело до створення великої бібліографії, яку систематизував Р. Горбань. Він розглядав щастя як персоналістичний феномен, спираючись на філософію С. Кримського, який визначав його через чотири основні передумови: природу, любов, відсутність марнославства та духовність, з акцентом на діяльнісному аспекті [5, с. 60–75].

Один із найпоширеніших аналізів щастя здійснив Владислав Татаркевич у праці *«Про щастя»*, опублікованій під час Другої світової війни. У цей важкий і період він аналізує щастя та його різноманітні різновиди. Філософ зазначив, що воно існує різниця між процвітаням і щастям. Однак у загальноприйнятому мисленні ці поняття іноді ототожнюють одне з одним. Коли ми кажемо, що є щасливі, ми часто маємо на увазі відчуття того, що доля до нас прихильна, щось

йде добре за планом. Тим часом Татаркевич визначає процвітання як: добру долю [77, с. 50], яка в давнину ототожнювалася з опікою богів.

Щастя, у свою чергу, для Татаркевича – це «задоволення життям у цілому» [77, с. 31]. Філософ неодноразово підкреслює, що ми можемо судити, чи щасливі ми лише з певної точки зору, наприклад, наприкінці життя. Сенсація щастя – це не щось миттєве і негайне, це явище складний і довговічний. Щасливий той, хто наближається до ідеалу. Більше того – і це важливо – щасливе життя не позбавлене жодних випробувань і невдач. Щаслива людина та, яка може дистанціюватися від шкоди, яку вони зазнали, і цінувати миттєві задоволення [77, с. 32]. Як пише філософ, *«життю не може бракувати того, що йому належить щасливе життя, навіть страждання»* [77, с. 25]; *«Той посправжньому щасливий, хто не завдячує своїм щастям удачі»* [77, с. 25].

В. Татаркевич описує різні види щастя. У ньому, серед іншого, згадується: щастя як тривала мить, об'єктивне щастя, щастя як спокій і безтурботність. Безліч видів щастя має на меті змусити людину усвідомити, що кожен із них різний, відповідно в кожного своє розуміння щастя.

Щастя, як і якість життя, є неоднозначними поняттями, і різноманітність, яку можна побачити навіть у наукових дослідженнях, походить від багатьох досліджень та усних історій, які поширювалися протягом багатьох років. Однак слід зазначити, що спільним у всіх визначеннях щастя є щось цінне і позитивне.

У літературі зазвичай виділяють чотири підходи до визначення сутності щастя, два з них поширені в повсякденному мовленні, а решта два – у філософії. Щасливий той:

- до кого прихильна доля, удача – в цьому сенсі поняття має об'єктивний, предметний характер, воно визначає щастя як позитивний набір подій або сприятливих умов життя;

- хто пережив найбільшу радість – у цьому сенсі ми маємо справу зі щастям суб'єктивного характеру, тобто суб'єктивно розуміються позитивні, особливо радісні та глибокі переживання;

- хто володіє вищими благами – тут філософське поняття щастя має об'єктивний характер і означає певний досконалий стан, що поєднує в собі всі блага;

- хто задоволений життям – це визначення суб'єктивне, воно визначає суб'єктивне задоволення від життя загалом [77].

У ХХ столітті щастя стало об'єктом вивчення психологів, які намагалися зрозуміти, що впливає на суб'єктивне відчуття задоволення життям. Серед перших наукових праць, присвячених проблематиці щастя та оптимізму як одного з найбільш значущих його компонентів є монографія Майкла Аргайла «Психологія щастя», у якій підбиваються деякі попередні підсумки дослідження щастя вченими різних країн світу. Майкл Аргайл вважає, що щастя є єдиним фактором людського досвіду, проте воно складається з трьох незалежних факторів: задоволеності життям, наявності позитивних емоцій та відсутності негативних.

У структурі щастя виявляються як когнітивні (пізнавальні), і емоційні компоненти, причому показники щастя більше корелюють з емоційними. Так, основним показником щастя зазвичай вважається почуття радості. Люди відчувають найрізноманітніші негативні емоції (гнів, тривогу, депресію тощо), але лише одну позитивну – емоцію радості. При цьому якщо радість – емоційна сторона щастя, то радість – його когнітивна сторона. Більшість сучасних досліджень вказують на наявність трьох основних елементів, що становлять щастя: задоволеність, позитивні та негативні емоції. Усі вони тісно взаємопов'язані. Позитивні та негативні емоції щодо незалежні одна від одної.

До негативних емоцій відносяться, перш за все, тривога та депресія. Тривога – емоція, спрямована в майбутнє, пов'язана з очікуванням можливих невдач. Депресія – скорбота про втрачений об'єкт пов'язана з переживанням минулого. Психологічне благополуччя, відповідно до проведених різноманітних досліджень щастя, включає: прийняття себе, позитивні відносини з іншими, незалежність, контроль над обставинами, наявність мети в житті, особистісне

зростання. Важливим компонентом суб'єктивного благополуччя є відсутність депресії та тривоги.

Одним із важливих підходів до вивчення щастя став позитивізм у психології, представлений такими авторами, як Мартін Селігман і Ед Дінер.

Мартін Селігман, засновник позитивної психології, ввів поняття «автентичного щастя» (*Authentic Happiness*), що базується на трьох ключових аспектах: задоволення (переживання позитивних емоцій), залученість (глибоке занурення в діяльність) і сенс (відчуття значущості життя). За Селігманом, досягнення щастя можливе через розвиток цих компонентів, а не лише через прагнення до моментальних насолод [74].

Ед Дінер вивчав суб'єктивне благополуччя, яке включає як емоційний компонент (почуття задоволення), так і когнітивний компонент (оцінка свого життя). Дінер стверджував, що суб'єктивне щастя не є простою сумою позитивних моментів, а включає глибше усвідомлення себе та свого місця у світі [7].

Крім того, сучасні психологи, такі як Міхай Чіксентміхайі, запропонували концепцію «потоку» (*flow*), яка описує стан повного занурення в діяльність, коли людина відчуває максимальне задоволення від процесу і не зосереджується на результатах. Такий стан, на думку автора, є ключовим для досягнення глибокого та стійкого щастя [17].

Таким чином, незважаючи на різницю в підходах, філософія і психологія щастя мають спільні моменти. Обидві дисципліни розглядають щастя як стан гармонії та задоволення життям, однак філософія більше зосереджується на етичних і моральних аспектах, тоді як психологія аналізує емоційні та когнітивні механізми, що сприяють відчуттю щастя.

1.2. Лінгвістичний підхід до аналізу поняття «щастя»

Важливим аспектом наукових досліджень, присвячених проблемі щастя, є лінгвістичний підхід, оскільки мовна система кожного народу відображає накопичені знання, культурні цінності та менталітет. Мова виступає особливим

простором для існування людини, де акумулюються, відображаються та передаються культурні надбання етносу. Взаємозв'язок мови та культури призвів до виникнення в кінці ХХ століття лінгвокультурології. Прояв і лексикалізація щастя залежать від особливостей лінгвокультури.

У лінгвістів також є проблеми з визначенням щастя. Що ж, у багатьох мовах, включно з польською, в основному існує один термін: «*szczęście*», хоча в розмовній мові словосполучення «*mieć farta*» використовується для позначення успіху в грі чи розіграві, тобто в об'єктивному сенсі позитивного перебігу подій. На латині об'єктивно розуміти щастя описувалося словом *fortuna*, у свою чергу, його суб'єктивний відповідник – *beatitudo*. Подібне розрізнення існує в англійській мові. Щастя в об'єктивному розумінні – це *luck*, а в суб'єктивному – це *happiness*. У свою чергу, у французькій мові є слова *chance* та *bonheur*, в іспанській – *suerte* та *felicidad*, а в німецькій – *Glück* та дещо застаріле, але виражає суб'єктивну сутність щастя *Glückseligkeit* [77].

У дослідженнях феномену щастя переважає концептуальний підхід, оскільки щастя вважається одним із ключових концептів у свідомості кожного суспільства й людини. Часто дослідники описують концептуальний простір щастя як складну, багатогранну та метафорично невичерпну структуру, яка відображає національно-світоглядні, емоційні й логічні компоненти. Труднощі визначення щастя пов'язані не лише з його складністю, а й з інтимним і суб'єктивним характером цього поняття. О. Малярчук у своїх дослідженнях емоційного концепту щастя на матеріалі англійської мови підкреслює, що «емоційні концепти формуються під впливом соціокультурних, психологічних і історичних чинників, що свідчить про необхідність розгляду щастя як соціокультурного феномену» [1, с. 10].

У лінгвістичних дослідженнях *щастя* аналізували через призму фразеологізмів та стійких зворотів у різних мовах, таких як українська, англійська, німецька, польська, латинська (дослідження Г. Бенькевича). Г. Бенькевич, досліджуючи латинські фразеологізми, виділив кілька фразеосемантичних груп, пов'язаних з концептом «*щастя*», таких як «*наявність*

друзів», «мінливість», «надмірність», «чесне життя» та «недостатня кількість». Ці групи відображають історичне сприйняття щастя.

Л. Кулішенко та Л. Яременко вважають щастя однією з найбільш універсальних аксіологічних категорій і одним з основних ціннісних пріоритетів людського життя. Вони відзначають дуальну природу щастя, яке визначається як природними, так і соціальними факторами, а також поєднує родові та індивідуальні аспекти. За їхніми словами, щастя є суб'єктивним у своєму переживанні, але об'єктивним за змістом [11, с. 49-56].

Концепт «щастя» охоплює позитивну оцінку власної долі, яка породжує позитивний емоційний стан. Ця оцінка супроводжується образними асоціаціями, що роблять її більш конкретною. Оскільки концепт «щастя» пов'язаний з оцінкою, тому змістовні й образні складники нерозривно поєднані з ціннісним аспектом.

Унікальність поняття «щастя» полягає в його позачасовості та глобальності: воно універсальне і водночас індивідуальне. Воно відображає як базові людські цінності та екзистенційні блага, так і особистісні переконання, життєві цілі та принципи кожної людини. Поняття «щастя» вивчається поряд із такими центральними поняттями, як «кохання», «віра», «надія» та «свобода», але жоден інший концепт не охоплює такої широкої значущості, як «щастя». Це базове загальнолюдське поняття, що відображається в будь-якій мові та культурі. У польській лінгвокультурі концепт «щастя» є одним із ключових і часто зустрічається як у художній літературі, так і в сучасних джерелах інформації, таких як газети, жіночі журнали чи блоги. Концепт «щастя» є важливим елементом мовної картини світу і відображає внутрішній світ людини.

Фактори, що визначають «щастя» як позитивний аспект життя людини, завжди мають свою протилежність – фактори, що створюють перешкоди: молодість протиставляється старості, здоров'я – хворобам, свобода – залежності, добробут – злидням тощо. У фразеологічних виразах слово «доля» часто підсилює значення слова «щастя» і виступає своєрідним синонімом, проте

між цими поняттями існує різниця, тому «щастя» можна вважати лише позитивним аспектом «долі». У народній свідомості поняття «щастя» є складним і багатограним поняттям, що включає фізичні, моральні, матеріальні та духовні, ірраціональні та раціональні елементи.

Таким чином, прояв і лексикалізація щастя залежать від особливостей лінгвокультури. Актуальність дослідження категорії «щастя» підкреслюється її спрямованістю на майбутнє, що набуває особливого значення в сучасних реаліях, надаючи концепту щастя прагматичної важливості. Унікальність поняття «щастя» полягає в його позачасовості та глобальності: воно універсальне і водночас індивідуальне. Воно відображає як базові людські цінності та екзистенційні блага, так і особистісні переконання, життєві цілі та принципи кожної людини. Поняття «щастя» вивчається поряд із такими центральними поняттями, як «кохання», «віра», «надія» та «свобода», але жоден інший концепт не охоплює такої широкої значущості, як «щастя». Це базове загальнолюдське поняття, що відображається в будь-якій мові та культурі.

Висновки до першого розділу

Таким чином, незважаючи на різницю в підходах, філософія і психологія щастя мають спільні моменти. Обидві дисципліни розглядають щастя як стан гармонії та задоволення життям, однак філософія більше зосереджується на етичних і моральних аспектах, тоді як психологія аналізує емоційні та когнітивні механізми, що сприяють відчуттю щастя.

Прояв і лексикалізація щастя залежать від особливостей лінгвокультури. Актуальність дослідження категорії «щастя» підкреслюється її спрямованістю на майбутнє, що набуває особливого значення в сучасних реаліях, надаючи концепту щастя прагматичної важливості. Унікальність поняття «щастя» полягає в його позачасовості та глобальності: воно універсальне і водночас індивідуальне. Воно відображає як базові людські цінності та екзистенційні блага, так і особистісні переконання, життєві цілі та принципи кожної людини. Поняття «щастя» вивчається поряд із такими центральними поняттями, як

«кохання», «віра», «надія» та «свобода», але жоден інший концепт не охоплює такої широкої значущості, як «щастя». Це базове загальнолюдське поняття, що відображається в будь-якій мові та культурі.

2. ЖИТТЄВИЙ ТА ТВОРЧИЙ ШЛЯХ МАРІЇ ДОМБРОВСЬКОЇ

2.1. Біографія Марії Домбровської

Марія Домбровська народилася в жовтні 1889 року в Руссові. Було це місто, розташоване поблизу Каліша. Її родина походила із збіднілого дворянства. Дуже часто спогади з тих часів були докладно описані в багатьох творах романістки [58, с. 213]. Батько Юзеф Шумський брав участь у повстанні 1863 р. Матір'ю Марії була Людомира, уроджена Галчинська. У період свого дівочтва працювала у Варшаві вчителькою. Коли вийшла заміж, то стала домогосподаркою. Тож Марія спостерігала за традиційною моделлю жінки на зламі століть. Спочатку майбутня письменниця закінчила школу імені Гелени Семаденової в Каліші. Потім переїхала до Варшави, де стала ученицею школи Пауліни Гевельке. Слід зазначити, що це була молодша середня школа досить високого рівня. У 1904–1905 роках школа цінувалася понад усе за відмінний педагогічний колектив. Серед викладачів треба згадати, наприклад, критика-літературознавця Ігнація Хшановського, соціолога та економіста Людвіка Кшивіцького, географа Станіслава Карчевського та ін. Цей період її життя залишив глибокий слід у пам'яті Марії, яка згадувала соціалістичні та патріотичні маніфестації, що відбулися у Варшаві 1905 р. Це був світ, який, мабуть, зачарував майбутню письменницю.

Відповідно життя у великому місті сильно відрізнялося від життя в селі. Причому, як молода дівчина, вона прагнула до знань про світ, що її захоплював і вабив. Їй подобалися заняття у середній школі, особливо ті які проводив Людвік Кшивіцький. Домбровська згадувала: *«Мені дуже подобалися ці уроки, вони мали вирішальний вплив на мій духовний розвиток і я запам'ятала їх найкраще за все, що нас вчили на гуманітарії в школі. Серед іншого я глибоко пам'ятаю речення Кшивіцького, що в соціалістичному ладі всі особливості, навіть людські вади й пороки, які в іншій системі вони створили б негативних персонажіві або навіть злочинців, вони будуть змінені на благо суспільства. Я думаю, що хотіла би цього дочекатися, і навіть зараз, коли ми будемо*

соціалізм, іноді я думаю, як це було сказано просто і як було важко. здійснити це» [59, с. 20].

Подібних спогадів можна прочитати ще багато. Вони свідчать про форматорський світогляд письменниці, її спосіб дивитися на світ і формувати його, її унікальну чутливість.

Важливою датою в житті родини Шумських, безумовно, був 1908 рік, коли тодішній керівник Руссова продав їхній маєток. Сім'я, яка раніше там жила, була змушена була переїхати до садиби в Поклекові. Варто додати, що батько Марії, ймовірно, добре керував Руссовом, оскільки їм вдалося не лише накопичити власні статки, а й дали змогу їм придбати землю та будинок в Каліші. Крім того, нові керівники оцінили його роботу і звільнили його, спочатку щедро винагородивши. Ця нагорода, у свою чергу, дала можливість придбати Вославицький маєток. Однак Йосипу вдалося недовго користуватися своїм маєтком, адже він помер 1912 році [58, с. 213–214].

Марія поїхала вчитися за кордон. Була в Бельгії, Англії, Франції та Швейцарії. Спочатку вона вивчала природничі науки в Лозанні та Брюсселі. Згодом навчалася соціології, філософії та економіки в Université Nouvelle у Брюсселі. Одночасно була громадською активісткою. Вона належала до прогресивного руху за незалежність, брала участь у діяльності Асоціації Йоахіма Лелевеля. Організація, про яку тут мова називалася філаретією. Окрім М. Шумської до цього товариства входили: Юліуш Каден-Бандровський, Еразм і Нелла Соматихас, Юліуш Понятовський та багато інших. Організація об'єднала поляків, які навчалися в Бельгії. Що стосується створення самого руху Філаретів, то він був створений внаслідок розколу Союзу товариств польської прогресивної молоді. Він залишився перебувати під впливом Польської соціалістичної партії – революційної фракції. Хоча варто зазначити, що на її соціалістичні вплинули погляди інших груп, що було характерним для буремних часів, в які вона жила [63, с. 10–11].

Марія Шумська познайомилася з Маріаном Домбровським під час перебування в Брюсселі. Він був публіцистом і борцем за незалежність, а також

членом Польської соціалістичної партії. Незабаром молоді люди вирішили, що їм варто одружитися. Шлюб, здавалося, складався добре, хоча слід зазначити, що подружжя мало часу проводило разом. М. Домбровський був змушений залишитися в еміграції. Зустрічі не могли бути частими також через фінансові труднощі. Тому стипендія, яку Марія отримувала від Товариства Кооперативів, виявилася корисною, що дало змогу їй виїхати на кілька днів до Англії. Вона намагалася переконати чоловіка повернутися на польські землі, наприклад у Галичину. Вона вважала, що це все-таки Польща і там вони точно зможуть знайти роботу. Незважаючи на це подружжя тривалий час продовжувало жити окремо. Тому можна припустити, що відсутність стабільності у шлюбі сформувала її особистість. Відтоді вона більше не могла перебувати в одних відносинах. Вона постійно змінювала партнерів, як жінок, так і чоловіків. Хоча вона зізнавалася, що найбільше її заспокоювали самотні подорожі, які розвивали творчість, вони дали змогу зосередитись і набратися сил для роботи. Коли почалася війна, Маріан був відправлений до легіонів, що унеможливило його повернення до країни. Вони ненадовго зустрілися в Ченстохові, але Марія була змушена швидко повернутися до Варшави на прохання Олександри Щербінської, дружини Юзефа Пілсудського. Незабаром Мар'ян став кореспондентом у 1-й бригаді легіону.

Незважаючи на несприятливі обставини, зустрічі подружжя Домбровських були досить частими. У той же час між ними був надзвичайно міцний еротичний зв'язок. Однак постійні розлуки призвели до того, що в житті обох з'явилися інші партнери. Проте, якщо М. Домбровський намагався не зраджувати, цього не можна сказати про саму М. Домбровську [58, с. 215–216].

Слід зазначити, що М. Домбровська вважала необов'язковим суворе дотримання подружньої вірності. Сама вона заявила, що є обставини, за яких її неможливо зберегти. Однак вона була задоволена тим, що власний чоловік не зраджує. Однак сама вона не була вірною. Перебуваючи в Любліні, у неї був роман з Генріком Щиглінським. Цей чоловік справив на неї велике враження. Вона сама написала: *«Увечері я була у Станішевських. Була зустріч простого*

товариства і пані Нінки Ольшевської. О десятій ми виїхали з ХУ і, на жаль, знову з ним – решту ночі» [58, с. 217].

Слід уточнити, що ініціали ХУ стосуються Г. Щиглінського. Читаючи нотатки письменниці про цього чоловіка, може скластися враження, що спочатку жінка відчувала докори сумління, але, мабуть, ніколи не шкодувала про ці стосунки. Пишучи про нього, вона висловлювала задоволення, закоханість і радість. Це можна простежити у її зізнаннях: *«Увечері, на повторне запрошення, я відвідала пані Прондзинську. ХУ також був там. Ми повернулися разом, а потім провели з ним цілу ніч. Знову. Незважаючи ні на що» [58, с. 217].*

У її нотатках також є певний розрахунок із романом і періодом життя, який письменниця провела в Любліні: *«Цей період, від вересня до мого остаточного від'їзду з Любліна наприкінці листопада, був для мене в суто емоційному плані п'янким, і, незважаючи на все божевілля, скорботу та сумління, він був також цінним, тому що я поставила багато серцевих почуттів і ентузіазму в моїх необережних почуттях. І хоча ніщо не могло мене виправдати, тому що складність і подвійність моєї натури, нездатної до безумовно виняткових почуттів, не могли бути виправданням, я не могла і не хотіла допомогти тому, що в той момент, таким чином, життя було сміятися з мене, і я до життя. Для мого партнера все було нічим іншим, як однією з його численних любовних пригод, які я поступово почав усвідомлювати, і що його особиста цінність була далека від поезії, якою я його озолотила» [26, с. 87].*

Нотатки М. Домбровської свідчать, насамперед, про те, що вона була вільною жінкою, але жила в спільноті, яка викликала почуття провини за власні справи та неприйнятну поведінку. Слід, однак, визнати, що так вільно писати про своїх коханців є ознакою певної розкріпаченості та свободи життя, яку багато жінок, які жили на рубежі ХІХ–ХХ століть, точно не обрали б.

Коли почалася війна, письменниця перебувала у Каліші. У 1915 р. деякий час жила в Сабінові біля Ченстохови, деякий час у Каліші, деякий час у

Пйотркуві. Там вона редагувала один із часописів Селянської спілки *Chłopska Sprawa*. У 1916 р. переїхала до Любліна, де була редактором періодичного видання Польської Народної Партії – Народної Партії. Того ж року окремим виданням видала оповідання Повстання 1863 р. Ласкаво просимо до війни і волі [59, с. 118].

М. Домбровська вирішила розповісти чоловікові про свою зраду. Незважаючи ні на що, вони залишилися разом. У 1916 р. М. Домбровський винаймав квартиру на вулиці Польній у Варшаві. Тут письменниця жила до 1945 року. Тут також були створені всі її найважливіші твори, наприклад, «Ночі і дні». Мар'ян хотів залишитися в Польщі, незважаючи на політичні події, він відмовився від військової кар'єри. Отримавши звання майора, був призначений керівником Департаменту некатолицьких релігій Міністерства закордонних справ. Марія, у свою чергу, на той час працювала в Міністерстві аграрної реформи. Обіймала цю посаду в 1918–1924 роках. Вона не наважувалася швидко залишити канцелярську роботу, оскільки ще не була впевнена у своєму письменницькому таланті. Це сталося лише в 1924 році, що дуже здивувало її керівництво. Важливо, безумовно, те, що чоловік Марії не мав нічого проти такого рішення. З цією подією пов'язаний і анекдот. М. Домбровський не заперечував відставки своєї дружини, бо хотів, щоб її місце зайняв його давній друг Станіслав Стемповський, член масонства. Ніхто з них тоді не знав, що таким чином М. Домбровська зробила послугу своєму майбутньому коханцеві. Однак у той час, письменниця не шукала романтики. Здавалося, вона була задоволена своїм подружнім життям, яке, як незабаром виявилось, тривало недовго [58, с. 220].

Уже 1925 року М. Домбровська отримала Премію видавців, яка призначалася для молодих творців віком до тридцяти п'яти років. Цю нагороду вона розділила з Ярославом Івашкевичем, оскільки він мав її отримати: *«Хоча закулісся отримання цієї нагороди було складним: ця нагорода значно полегшила моє життя. На мене почали звертатися журнали, мої гонорари автоматично зросли, до мене прийшли видавці нових (...) шкільних книжок*

Майковський і Баліцький із замовленням на добре оплачену серію педагогічних і художніх оповідань. Зголосилася їй редакція дитячого журналу «Плутук», для якої я написав оповідання «Marcin Kozera» [26, с. 104].

Треба думати, що згадана нагорода утвердила М. Домбровську у вірі, що вона може бути гарною письменницею, що має талант, якого раніше не помічала. Що особливо важливо, заробітки М. Домбровської почали перевищувати заробітки, які вона отримувала за роботу в офісі. Це також був факт, який міг спонукати письменника до подальшої праці. Завдяки цьому їй не довелося шкодувати про рішення залишити офісну роботу. Тепер вона також могла позитивно дивитися в майбутнє. Проте над життям родини Домбровських швидко нависли темні хмари. У Мар'яна почалася хвороба серця. Через це 1925 року письменниці довелося самій поїхати у відпустку, яку вона провела в Косові на Гуцульщині. М. Домбровський зміг залишити Варшаву лише на початку вересня. Подружжя мало зустрітися на півдорозі, потім Мар'ян мав замінити Марію в Косові, де мав проходити курс схуднення. Так і сталося. Їх зустріч відбулася в Станіславові, де вони провели кілька днів. Востаннє вони бачилися 10 вересня. Варто зазначити, що вже тоді письменниця помітила, що її чоловік виглядає не дуже добре, але заявила, що його поганий вигляд є наслідком труднощів подорожі. Про цю зустріч, яка була їхньою останньою, згадувала М. Домбровська: *«На світанку я прокинувся з неймовірно сильним відчуттям цієї любові. Так було роками, що я ніколи не приходила до нього першим. Я була такою упертою у своїй гордості. Тепер я раптово підійшла до нього і розбудила його поцілунками. Ми впали в справжнє божевілля любовного натхнення – «Що сталося?» – спитав він тоді і знову запитав: – «Чому ми любимо все більше і більше?» А потім додав: – «Тобто я тебе люблю, бо ти мене не любиш». Я нічого не сказала. Я вдруже подумала: «Твоє кохання все перемогло» [26, с. 14].*

Прочитавши сповідь письменниці, можна засумніватися, якою жінкою вона була насправді. Розкутою і сучасною, чи сентиментальною і традиційною? Це слід вважати характерною рисою письменника. Вихована в традиційному

домі, вона мала багато рис жінки, які відповідали стереотипній ролі, призначеній жінкам у міжвоєнний період. Хоча в її біографії є багато моментів, в яких вона рішуче відкидає цей стереотип, вона розкута, сучасна, іноді більше схожа на чоловіка, ніж на жінку.

Письменниця спочатку повернулася до Варшави, потім поїхала до друзів під Добжин. У неї були плани зустрітися з мамою. Коли вона поверталася до Варшави, вона отримала інформацію, що Мар'ян почувається дуже погано. Однак поки вона встигла дістатися до Косова, він уже був мертвий. Про розпач письменниці свідчить прогалина в її щоденникових записах. Вона також не хотіла бути у Варшаві, тому поїхала до родини, яка жила в селі. Вона сумувала за чоловіком, що доводить її любов до нього і, попри все, її велику прихильність. Їй снилися кошмари. Вона блукала по полях, збирала польові квіти та колоски, які згодом розклала біля фото Мар'яни. Дійшло навіть до того, що мамі довелося спати з нею в одному ліжку. М. Домбровська писала в лютому 1926 р.: *«Яка користь від життя, якщо воно не підтримується твоєю присутністю? Ти вмер, а я, недостойний, живу і вмираю, у мене було достатньо часу, щоб довести тобі, що я тебе люблю і як я тебе люблю, я, яка зрадила тебе і тепер благаю прощення, і нема кому прощати, і немає місця, куди б ти ступив, для мене цілувати і ставати на коліна, і я не знаю, як жити, врятуй мене, захисти мене, звільни мене від усіх жахливих бажань, зроби мене такою, якою ти був, допоможи мені або дозволь мені об'єднатися з тобою, мій найпрекрасніший скарбе»* [26, с. 11].

Це зізнання показує, наскільки сповненою парадоксів була М. Домбровська. Вона порушила багато моральних правил, але зіткнувшись із втратою кохання, стала беззахисною та зламанною. Можливо, ця подія також зробила її подальше життя таким насиченим емоціями. Мабуть, це залишило великий слід у письменника. Незабаром Марія подружилася із З. Налковською, яка, безумовно, також вплинула на становлення особистості письменниці-початківки. Саме З. Налковська зацікавилася своєю молодшою подругою. Вона побачила в ній великий талант. Вона часто довірялася їй, хоча Марія була

потайною людиною, яка не любила говорити про власне життя. Жінки ставилися одна до одної з великою повагою, і З. Налковська також високо оцінила творчість М. Домбровської. Варто знати, що З. Налковська чудово розпізнавала талановитих митців і не заздрила таланту інших. Отже, можна припустити, що їхня дружба була щирою і М. Домбровська, безумовно, могла розраховувати на З. Налковську, особливо у важкі дні повернення до письменницької діяльності після періоду жалоби [58, с. 223–224].

У травні 1926 року Марія подружилася з С. Стемповським, з яким познайомилася, покидаючи роботу в офісі. Письменник був нею зачарований. Вона згадувала: *«що це за людина, у якої не видно ні меж, ні дна. Бездонний і безмежний. Білий і гарячий водночас. Постарілий і молодий, майже хлопчачий. Він тобі потрібен, як повітря, ти його п'єш, як чудодійні ліки, любиш його смиренно і з насолодою»* [26, с. 104].

Тож це було ще одне велике кохання письменниці, яке додавало їй сил і спонукало до діяльності. Слід, однак, додати, що С. Стемповський на той час був одружений. Однак швидко зрозумів, що його місце в житті не з дружиною, а з Марією. Закохані листувалися, але, повернувшись до Варшави, деякий час уникали одне одного. Пізніше вони зустрілися в будинку своїх друзів у Пясечно. Після розмови наступна зустріч відбулася на квартирі С. Стемповського. Тому це не був крок жінки, яку бачили в ролі стереотипної вірної дружини та матері. М. Домбровська знову порушила правила звичаїв міжвоєнного періоду. Пізніше вони часто зустрічалися, але стан серця коханої не дозволяв фізично реалізуватись. Тоді М. Домбровській це було не потрібно. Їй потрібен був друг і чоловік, який би її підтримував, а не просто коханець. Тим паче, що у 1927 році вона почала писати твір свого життя – *«Ночі і дні»*. Слід, однак, зазначити, що М. Домбровська ніколи не збиралася повністю відмовлятися від свого сексуального життя. Тож незабаром вона закохалася в іншого красеня, який зачарував її: *«Єжи Чоп був юнаком такої виняткової краси з голови до п'ят, що я ніколи в житті не зустрічала нікого такого вродливого ні до того, ні після, ні серед чоловіків, ні серед жінок. Своєю вдачею,*

незважаючи на своє віденське та тверезе сілезьке виховання, незважаючи на його глибоке знайомство з патріархальним та ідилічним існуванням села та незважаючи на належність до зовсім іншого покоління (він був майже на десять років молодший за мене), він нагадував мені про хворобливе життя молодих неврастеніків періоду після революції 1905 року» [26, с. 129].

Варто відзначити, наскільки сильно письменниця ідеалізує всіх чоловіків, з якими вона контактує. Є. Чоп був власником курорту в Яворі. Письменниця дуже часто приїжджала сюди і поглибила дружбу з вродливим хлопцем. Коли вона відвідувала курорт у міжсезоння, то найбільше часу проводила з Є. Чопом. Вона навіть згадувала: *«ми були замріяні, закохані, чи то одне в одного, чи то в прекрасний день, і, незважаючи на все, що ми пережили разом пізніше, це був найгарніший і найщасливіший день у наших душевних стосунках у Варшаві» [26, с. 130].*

Щоправда, він підозрював, що М. Домбровська йому невірна, але не заперечував. У квітні 1930 року виїхала до Явожа і пробула там півроку. Незважаючи на те, що Є. Чопу було важко цей роман тривав кілька років. М. Домбровській потрібен був молодий і красивий чоловік, який би задовольняв її. Завдяки йому вона підтвердила свою жіночність. Виявилось, що стосунки з С. Стемповським не влаштовують темперамент письменниці. Відтоді вона розділила своє життя з двома чоловіками. Частина часу вона проводила з С. Стемповським, але коли потребувала фізичної близькості, їздила до Явору. Проте перше захоплення вже минуло. Залишилися лише фізичний потяг і меланхолія. С. Стемповський також не хотів більше терпіти стосунки своєї партнерки. Тож коли у 1935 р. Є. Чоп з'явився у Варшаві й відвідав їх, між ними виникла сварка. Зрештою, М. Домбровська заперечила роман, а її партнер заперечив це, щоб зберегти спокій. Здоров'я Є. Чопа швидко погіршувалося. Він помер раніше за С. Стемповського, у 1939 р. Станіслав змушений був пробачити Марії її зради, бо дуже її любив і був до неї прив'язаний. Він підтримував її в написанні роману *«Ночі і дні»*. Проте сама смерть Є. Чопа була не єдиним порятунком від проблем у стосунках між С. Стемповським і М. Домбровською,

адже вже у 1938 р. письменник познайомився зі Станіславою Blumenфельд, з чого розпочався період романів Марії з жінками [58, с. 232-238].

Участь у кооперативному русі врятувала життя М. Домбровської та С. Стемповського під час окупації. Коли пенсії виявилось недостатньо, Сполем запропонував письменниці платню та харчування. Вона також могла купувати вугілля та деревину за офіційними цінами. Насправді отримана робота була фікцією. Однак це принесло заробіток і німецьку *Arbeitskarte*. Виявилось навіть, що М. Домбровська, хоч і отримувала допомогу для письменників, була в кращому становищі, ніж її старша колега З. Налковська. Час початку війни пов'язаний і з несподіваним почуттям до згаданої вище Станіслави, в яку письменниця була закохана і за якою сильно сумувала, перебуваючи у Варшаві. Вона згадувала: *«Сьогодні мені приснився сон про Стасю, після якого я прокинулася збентежена, налякана, невтішна. Мені снилося, що я якось опинився у Львові – і всі там зустріли мене вороже. На мене доносили через листи, які я їй писала, а Стася скаржилася мені, що я постійно їй заважаю – адже вона сама була ініціатором нашої дружби, простягла до мене руку і серце»* [26, с. 185].

Ця любовна пригода стає ще одним проступком М. Домбровської за межі чинних звичаїв. Як незабаром виявиться, не останнім. Стася загинула під час війни. Її вбили німецькі окупанти, як і багатьох інших євреїв того часу. М. Домбровська навіть писала, що зі смертю Стасі закінчилося її останнє велике кохання. Проте вона вже зустрічалася з Анною Ковальською. Здається, гомосексуалізм М. Домбровської мав викликати сенсацію. Хоча слід зазначити, що вона дуже добре почувалася як в гетеросексуальних, так і в гомосексуальних стосунках. Слід, однак, припустити, що гомосексуалізм не викликав особливого інтересу чи обурення в міжвоєнний період, особливо в мистецькому світі. Є багато художників, які були гомосексуалістами і жили з одностатевими партнерами, не ховаючись від очей громадськості. Анна Ковальська була на чотирнадцять років молодша за М. Домбровську. Вона жила з чоловіком у Варшаві, поруч із письменником та її партнером. Разом із чоловіком

А. Ковальська подорожувала Європою, писала з ним романи та оповідання. Стосунки між жінками були надзвичайно бурхливими. М. Домбровська спочатку ставилася до Анни як до молодшої сестри. Проте вона прекрасно усвідомлювала власні почуття і знала, як сильно закохалася в Марію. М. Домбровська швидко закохалася в Анну, їхні стосунки були пов'язані з постійними сварками, відмовками, розривами та поверненнями, тому письменниця зізнавалася:

Боже, які чоловіки надзвичайно стримані. Яке чудове їхнє кохання, яке не проникає в закутки та щілини, які повинні залишитися недоторканими, щоб любов залишилася [26, с. 193].

Звичайно, окупаційні часи не сприяли цьому гарячому і бурхливому коханню. Можливо, якби це сталося з ними в менш смутні часи, їх життя могло б скластися зовсім по-іншому. Під час Варшавського повстання письменниці, С. Стемповському та Ковальським вдалося втекти з Варшави, навіть прихопивши з собою кілька сувенірів. Однак незабаром чоловік А. Ковальської почав читати лекції в Люблінському католицькому університеті. Він переїхав із дружиною до Любліна, що було тимчасово. Незабаром подружжя мало переїхати до Вроцлава. Певний час Анна жила з М. Домбровською та С. Стемповським, що, хоч і дивно, не викликало серйозних заперечень у обох партнерів. Можливо, ця ситуація розглядалася як тимчасова, перед остаточним переїздом Ковальських до Вроцлава. Незабаром Анна завагітніла, чого вона не очікувала і, мабуть, ніколи не хотіла. Чи не найбільше вона боялася, що така ситуація може вплинути на її стосунки з Марією. Проте, здавалося, це її не хвилювало. М. Домбровська розділила своє життя між Варшавою та Вроцлавом. У 1948 році помер чоловік Анни. Завдяки цьому Анна могла регулярно відвідувати Марію. Тульція, донька Анни, також розвинула міцний зв'язок із Марією та Станіславом, яких вона навіть називала дідусем. М. Домбровська мало не переїхала до Вроцлава. С. Стемповський також приїздив туди й охочіше погоджувався на таку домовленість, ніж на романи Марії з чоловіками. Коли в 1951 р. померла дружина С. Стемповського, Станіслав запропонував Марії

одружитися. Однак реалізувати цю ідею не вдалося, оскільки наступного дня чоловік помер. Як і смерть чоловіка, смерть партнера викликала у М. Домбровської значне спустошення. Вона поринула в алкоголь, про що також згадувала у своєму щоденнику. Анна переживала за партнерку і неодноразово згадувала в щоденнику, що письменниця зловживала алкоголем. Незабаром Анна разом з дочкою переїхали до Варшави, продовживши їхні бурхливі стосунки. М. Домбровська зізналася: *«З великим сумом я бачу, що я більше не здатна до сімейного життя, якого прагну. Насправді я б змогла це зробити, але таке життя мало б передбачати розподіл праці, що неможливо між Анною і мною»* [27, с. 427].

Сповідь М. Домбровської багато розповідає про жінку, якою вона була. Вона сумувала за традиційним життям, якого навчилася вдома. Однак вона не мала достатньої сили та й характер її стосунків не сприяв реалізації такої сімейної моделі. М. Домбровська сподівалася, що Анна, як і С. Стемповський, звільнить її від усіх домашніх обов'язків. Однак А. Ковальська була також письменницею і мусила б відмовитися від власних амбіцій і цілей. Оскільки жінки не могли дійти згоди, М. Домбровська переїхала на віллу в Коморові під Варшавою. Коли вона була наприкінці свого життя, вона не була впевнена, чи правильний її вибір. Вона навіть заявила: *«Я все життя прожила з чоловіками, і це було щасливе життя. Можливо, я була би, як всі пророкували, радісною, молодого і сильною, якби так і залишилася. Невдача мого життя і здоров'я в тому, що я закінчую його в товаристві жінок»* [27, с. 105].

Після війни письменниця був шанованою людиною. У 1957 році вона отримала ступінь почесного доктора Варшавського університету, а в 1960 році – почесне громадянство Каліша – міста, з яким була емоційно пов'язана все життя, будучи прототипом Калінця з роману *«Ночі і дні»*.

Померла М. Домбровська у травні 1965 р. у Варшаві. Через чотири роки від раку померла й Анна, яка хворіла на нього ще за життя письменниці. Музей Марії Домбровської (філія Музею літератури) розташований у колишній квартирі письменниці на вул. Польній 40, кв. 31 у Варшаві. Окрім сувенірів та

літературної спадщини, є й її художні твори. Крім того, садиба в Русові, де вона виросла, тепер є літературною філією Окружного музею Калішського краю в Каліші.

Таким чином, якщо прослідкувати біографію М. Домбровської, то можна сказати, що це була жінка, сповнена парадоксів. З одного боку, їй внутрішньо не вистачало традиційної сімейної моделі, яку вона засвоїла в родинному домі. З іншого боку, вона постійно піддавала свої стосунки випробуванням. Вона зраджувала чоловікам, яких так любила, сумувала за подорожами та самотністю, але постійно шукала нових партнерів. Вона порушила всі моральні норми, але при цьому довгий час зберігала видимість нормальності, приховувала свої стосунки з С. Стемповським, який мав стосунки з іншою жінкою. Марія заперечувала свої стосунки. Її контакти з жінками були незрозумілими. Тільки її щоденники показують, якою жінкою вона була і що насправді сталося в її житті. Хоча її художні твори також насичені автобіографічними мотивами.

2.2. Літературна спадщина Марії Домбровської

Книжковий дебют Домбровської – це збірка оповідань «*Galąź czereśni*» (1921). Потім видала збірку досить переробленої автобіографічної прози «*Uśmiech dzieciństwa*» (1923). Працюючи над цими творами, письменниця ще не була впевнена, чи пов'язувати своє майбутнє з літературою, чи з широким розумінням суспільної діяльності (журналістика, робота в міністерстві сільського господарства, кооперативна діяльність).

Паралельно з процесом письменницького дорослішання відбувалося фундаментальна трансформація поетики: рання творчість ще перебуває під впливом молодопольської естетики, а доказом свободи від неї є лише ґрунтовна переробка «*Ludzi stamtąd*», що стосується не сюжету, а лише мови. Відтоді домінує поетика реалізму, яка з часом усе більше психологічно відтінюється. Літературна творчість Домбровської зазвичай залишалася близькою до реального, фактичного матеріалу – від власної та родинної біографії, через

юнацькі етнографічні нотатки та пізніші спостереження з «Щоденників» до зовнішніх джерел, як-от «*Pamiętniki chłopów*» [59, с. 118].

Її творчий прийом передбачав поступове насичення тексту деталями. Про це свідчить замітка із «Щоденників», написана під час роботи над романом «*Noce i dni*»: «*Я пишу все це в чорновому варіанті, не зупиняючись на жодній деталі, все в такій формі, що якби хтось випадково прочитав, то мав би перед собою класичний приклад графоманії*» [27, с. 54].

Зазвичай було три редакції, і Домбровська витратила багато часу на переписування своїх текстів. Домбровська вважається прозаїком-романісткою, зважаючи на авторство одного повного циклу романів («*Noce i dni*») і однієї незавершеної спроби («*Przygody człowieka myślącego*»), Її оповідання майже завжди натякають на існування зображеного світу, який у них не вписується, або навіть прямо відсилають до реальності роману – наприклад, у тексті «*Ksiądz Filip*» із збірки «*Znaki życia*» з'являються географічні назви Сербинів і Памієць, відомі з «*Noce i dni*».

Серед післявоєнних оповідань особливе значення має «*Na wsi wesele*» (1955). Це реалістичне відображення тогочасного села – включно з загрозою колективізації та підданям тиску міської культури. Позитивним є аграрна реформа, за яку авторка висловлювався ще до війни.

Також доцільно згадати тексти, які не вважаються центральними у творчості Домбровської, однак є досить цікавими. Зокрема, письменниця написала дві історичні драми – «*Stanisław i Bogumił*» і «*Geniusz sierocy*». У першій ще раз розповідається про смерть святого. Станіслава, а другий, опублікований 1938 року, представляє оригінальну історіософську концепцію. Заголовок «геній-сирота» означав би дійсні, але не сприйняті суспільством концепції – прикладом у тексті є польсько-козацьке примирення в умовах XVII ст.

Цикл оповідань «*Ludzie stamtąd*» [32] був опублікований Мортковічем у 1926 р. Книжка була добре сприйнята, хоча в ретроспективі критичні реакції здаються фрагментарними та недостатніми. Дія всіх оповідань (тільки «*Noc*

ponad światem» і «*Zegar z kukulką*» мають структуру класичної новели) відбувається на хуторі в Русоцині перед Першою світовою війною. Однорідність представленого світу навіюється згадками про описані раніше персонажі та події. Ця серія коротких творів, по суті, епічна за масштабом, оскільки в десятках прикладів представляє людське життя, від юнацького палкого кохання до смерті, з усією гамою емоцій, які його супроводжують. Символічно, що перша історія починається рано вранці, а остання закінчується ввечері. Далі більш детально, проаналізуємо кілька оповідань з цього циклу.

«*Łucja z Pokusic*» описує нещастя жінки, яка зрадила чоловіка, який пішов на російсько-японську війну, конфліктував зі старими батьками та оточенням і водночас погано піклувався про дочку Зосю. Фізичне бажання – як і в значно оптимістичнішому попередньому творі під назвою «*Dzikie ziele*» – представлено як непереборна сила. «*Niech uczyniom [...] te, co na człowieka gadajom... Niech uczyniom, by można było bez tego wyżyć. By nie było mile, co mile. By się można było czem drugim tak samo cieszyć*» – каже головна героїня. Незабаром вона народжує позашлюбну дитину, яка, також позбавлена належного догляду, помирає ще немовлям. Чоловік, який повертається з полону, покидає Луцію.

В оповіданні «*Szklane konie*» від алкоголізму кучер Патерек втрачає зір і незабаром помирає. Посаду займає його син Петрек, який незабаром починає пити, як і його батько. У хлопчика починаються галюцинації – він бачить скляних шестиногих коней. Оповідання закінчується сценою, в якій чоловік, керуючи автомобілем, привозить п'яного Петрека до матері. Однак комізм змінюється хвилюванням за здоров'я хлопчика. Цікаве психологічне спостереження пов'язане з постаттю Патерчини, дружини і матері п'яниці – у місцевих складається враження, що вона здійснює «*dziwną opiekę nad rozprzężeniem swego domu*».

«*Tryumf Dionizego*» [36] – про людей, сповнених надії, незважаючи на пережиті нещастя. Головний герой, горбатий молочник, який бореться з інвалідністю, приводить у садибу хлопця на прізвисько Шатан, якого в селі сприймають як втілення зла (бо він побив матір, а потім несподівано зник на

два роки). Незважаючи на важкий характер молочника, між ними зав'язується дружба – Діонізій навіть погоджується виступити сватом. Триумф має бути тоді, коли постраждала від життя людина приходиться до такої філософії: *«jak człek potraci wszystkie swoje nadzieje, to dopiero widzi, że nic nie stracił, bo drugich nadzieje do serca mu powchodzą»* [36, с. 214].

Оповідання *«Najdalsza droga»* починається сценою переселення родини найманих робітників. Спочатку в Русоцині справи йдуть добре, але незабаром їх спіткає нещастя – Юльку покидає наречений, Качмарчика звинувачують у підпалі пшеничного поля (з тютюном) і він боїться, що ця підозра буде переслідувати його решту життя. Тому родина вирішує поїхати до міста. Як і на початку оповідання, на возі їх супроводжує кіт у мішку, згадуючи відоме прислів'я.

Бурхливий віталізм цих оповідань змішується з образами смерті, нещастя та руйнування (як у повісті *«Noc ponad światem»*, де зображено старість Никодима, хворого на сифіліс, який сокирою відрубує собі гнійні пальці). Підкреслено енергійність і соціальну мобільність персонажів. Час від часу з'являється мотив виїхати до Америки чи принаймні до Пруссії, родина Качмарчиків їде до міста, зраджений чоловік Луції з Покучіц – до Гамбурга, де зв'язується з німкенею. Важкі умови не пригнічують енергію людини.

Письменниця була противником виключно етнографічного чи станового прочитання *«Ludzi stamtąd»* [32]. У збірці оповідань проявляються серйозні філософські роздуми. Тяжкі й примітивні умови, в яких живуть безземельні селяни, нібито наближають до існування *«природної людини»*, цим самим показуючи яскравіше споконвічні прагнення. У цьому глибокий зміст віталізму, що характерний для цих творів, примирення з долею, своєрідне прийняття смерті. Неминуче постає питання про первинність чи вторинність моральних рефлексів, яке авторка вирішує в оптимістичному ключі (*«Tryumf Dionizego»*). Тадеуш Древновський, видавець оповідань і щоденників Домбровської, писав: *«Nie przez salony nawiązywała Dąbrowska do wzoru Rousseau. Poszukując Rousseauwskiego «stanu naturalnego», nie musiała rekonstruować «sztucznej»*

natury» – wracała do Russowa do tamtejszych czworaków, na kolonię i do plebanii» [42, с. 69].

Дослідник однозначно вважав наведений фрагмент важливим, оскільки вміщена в ньому гра слів дала назву монографії. Місцевий колорит оповідань, про які йдеться, підкреслює той факт, що початкова частина тому, «*Dzikie ziele*», містить багато цитат із народних пісень (зібраних Домбровською біля Русова влітку 1908 р.).

Іншу можливість ширшого розуміння «*Ludzi stamtąd*» пропонує Анджей Менцвель («*Przedwiośnie czy potop*»): «*Garbaty mleczarz Dionizy wysławiał swoją jędrną gwarą tę samą ideę powszechnego braterstwa, jakiej właściwego filozoficznego wyrazu poszukiwał przez całe życie jeden z inspiratorów Dąbrowskiej, Edward Abramowski*» [32, с. 55].

«*Kompozycja istnienia*» – роману з такою назвою в бібліографії не знайти – проте відомо зі «*Щоденників*» та спогадів Анни Ковальської, що так називався твір, опублікований посмертно як «*Przygody człowieka myślącego*» (серед розглянутих можливостей була також назва «*Gopło*»). Навіть у наявному й незавершеному вигляді твір свідчить про великі, хоча й непомітно виявлені, письменницькі амбіції. Сама авторка писала в передмові: «*Я трохи нарошую цю тему за допомогою системи, відомої в живописі як «пан'є-маше», яку використовували Брак, Пікассо та інші художники різних різновидів кубізму, які вставляли в свої композиції або декомпозиції форми: відбитки, літери, шматки тканини та інші об'єкти з автентичної конкретної реальності. Різниця в тому, що в моїй роботі не буде ніякої декомпозиції форм і ніякої новизни*» [30].

Однак стиль пізнього письма Домбровської може запропонувати читачеві набагато більше, ніж просто документальну вірність реальності та старомодний шарм. Що особливо заслуговує на увагу, так це майстерне володіння широким матеріалом і здатність стиснути його в компактні, майже незалежні розділи. У 1950-х роках письменниця навіть планувала видати готові фрагменти у вигляді оповідань – але це вдалося реалізувати лише Тадеушу Древновському як редактору тому «*A teraz wupijmy*».

Схильність до композиційної замкнутості помітна й у мікромасштабі – текст незакінченого роману сповнений локальних штрихів, що підсумовують окремі думки. Бо дійсність у цьому творі не лише описується, а й постійно коментується. Спосіб оповіді ідеально відповідає інтелектуальним характеристикам героїв.

Тим не менш, заяву про те, що *«dekompozycji nie będzie»*, слід розглядати як амбітний намір, але остаточно нездійснений, а може, й неможливий із самого початку. Загалом щодо твору *«Przygody człowieka myślącego»* Древновський зазначає: *«Przygody...» «як єдине ціле «розвалюються на друзки», оскільки це судження зроблено з перспективи роману «Носу і дні», а не нового цілого»* [42].

Дія незавершеного твору *«Przygody człowieka myślącego»* розпочинається перед Першою світовою війною в занедбаному маєтку Вромбчин над Гоплом, яким після смерті батьків керують дві сестри: Матильда і Катажина. Роман, щонайменше такий широкий, як *«Ночі і дні»*, розповідає як про їхні долі, так і про життя їхніх дітей. Його збережена версія закінчується капітуляцією Варшавського повстання та евакуацією столиці. Одна з героїнь – Йоанна Томиська – помирає в лікарні через ускладнення після ампутації ноги. Потім справджується її дитяча заява, зроблена через ревності до старших братів і сестер і двоюрідних братів і сестер у розділі з іронічною назвою *«Освіта»*: *«Poświęcę się, to znaczy... no, zrobię coś takiego, że ani Józio, ani Ewka... takiego... takiego wielkiego, że wszyscy będą mnie kochać i będą mnie żałować, bo ja zgi... gi... nę...»* [37].

Окрім цього у романі описана панорамна картина історії Польщі через призму окремих доль. Представлені питання напрочуд різні – від історії легіонів, викладеної з ракурсу приватної особи, до теоретичних дискусій про еміграцію (персонажі послідовно відмовляються від такого вибору), від презентації мистецької спільноти (сама Домбровська малювала аквареллю), до історій з селянського щоденника (персонаж Теодора Попйолка, син сільського коваля, який нібито був центральною фігурою запланованого останнього розділу). Темп викладу подій нерівномірний – трохи більше половини книги

присвячено Другій світовій війні. Прагнення охопити такий великий і багатий матеріал, мабуть, неможливе без відповідності всім вимогам традиційної форми роману. Якщо, крім того, природна схильність письменниці спрямовує її на психологічні чи моральні деталі, оповідь неминуче повинна стати пунктуальною та фрагментарною. Про це йдеться як у цитованому на початку порівнянні з кубізмом, так і в наступній думці: *«Sztuka zmierza do maksymalnej kondensacji wyrazu. [...] Czy proza powieściowa może tego dopiąć bez unicestwienia samej siebie?»*

Це слова випадкового співрозмовника одного з головних героїв книжки, прозаїка Томиського. Оскільки в *«Щоденниках»* є коментар про необхідність *«стислості»* у викладі подій із початкових частин роману, можна сказати, що Домбровська усвідомлює дилему власної творчості, глибоко відчуває потребу прийняти зламану форму останнього роману.

Напружена політична ситуація безпосередньо перед початком Першої світової війни спонукала М. Домбровську до ведення *«Щоденників»*; на жаль, з цього випливає, що *«Dzienniki»* не охоплюють періоду інтелектуального становлення та юнацької громадської діяльності письменника. Спочатку вони носили переважно літописний характер, але з часом перетворилися на те, що по праву можна назвати *«справою життя»*.

Давня подруга письменниці Анна Ковальська якось сказала, що *««Dzienniki» okażą się «głównym dziełem autorki, która prócz tego napisała jakieś «Noce i dnie»»*. Якщо порівнювати ці твори, що належать до різних літературних жанрів, то спільною рисою може бути певна монументальність, виражена в описі великих відрізків часу. Перша дата, зафіксована в *Щоденниках*, – 31 липня 1914 р., остання – 8 травня 1965 р., а обсяг тексту – бл. 5500 сторінок. Порівняння з романами має глибші підстави, ніж просто хронологічний аспект. Анджей Менцвель написав:

««Dzienniki» Марії Дабровській притаманна не лише певний зріз соціальної перспективи, але й скрупульозність епічного спостереження, і в

цьому їхня особливість, вони є більше щоденниками думок, ніж подій, свідченням ставлення, а не лише письма» [64].

Протиріччя між двома цитованими реченнями лише уявне, тому що напруга між описом світу та рефлексією над ним є абсолютно ключовою для цього твору.

«*Dzienniki*» виконували дуже різні функції: вони були сховищем ідей для подальшого використання в оповіданнях, звітом про творчість письменника, збіркою анекдотів, а часом і злобних спостережень про колег-письменників чи політичних діячів, збіркою моральних і соціологічних спостережень, і нарешті – описом власних почуттів і емоцій. Авторка «*Uśmiechu dzieciństwa*» подає цікаву картину літературного середовища, малюючи образи як видатних творчих особистостей, так і людей нижчого рівня таланту. Про деякі з них вона майже не згадує, іншим присвячує багато дружніх записів.

Однією з найбільш часто згадуваних постатей є Зофія Налковська. Прослідкувати присвячені їй нотатки цікаво, оскільки думки Домбровської піддаються значним сумнівам. Наприклад, у записці від 24 березня 1930 року йдеться: «*Я люблю пані Софі [...]. І насправді я не люблю її - що за дурниця - я просто завжди відчуваю до неї цікавість, тому що вона така несхожа на мене, така замкнута в собі. Мені завжди здається, що вона повинна народитися вдруге, але цього ніколи не станеться*» [26].

Акцент на відмінності тут і в інших місцях порушується акцентами спільності, навіть до заяви про схожість. Ставлення до Налковської сповнене інтересу, іноді теплоти та захоплення, але також позначене дистанцією.

Нотатки про літераторів часто є вступом до саморефлексії письменника – авторка «*Ludzi stamtąd*» промовляє до інших, визначає свою позицію та дає нам уявлення про важливі для неї прочитання та про натхнення, важливі для уточнення авторського бачення світу. Вона змирилася зі своїми думками про власні досягнення, які вважає хибними:

«*Ja sobie świetnie zdaję sprawę, jakie rzeczy wpływają na mnie, jaką rolę gra tu muzyka, malarstwo, styl mówiony moich przyjaciół - żaden z krytyków nigdy tego*

nie zgodnie. Tyle miernot wychodzi wprost żywcem z czerpanych z Kadena i Nałkowskiej i nikt im tego nie wypomni, dlaczego mnie się czepiają, która w ogóle nie wychodzę z literatury» [32].

Багато нотаток свідчать про самотність і непорозуміння, блокують роботу і створюють відчуття дистанції від польської дійсності. Проте, незважаючи на сигнали дистанції, у тексті є численні свідчення соціальної чутливості та зобов'язань, зокрема щодо політично репресованих чи соціально відсторонених, сигнали занепокоєння щодо якості публічних дебатів у Польщі та, нарешті, щодо стану польської мови, культури загалом.

Тематична розмаїтість творчості Домбровської добре гармонує з теоретичними описами щоденника як жанру аморфного за визначенням. Проте рис шедевр у їм надає якраз протилежне – враження постійності, зв'язності, безперервної та послідовної еволюції поглядів. Крім того, той факт, що багато заміток були написані «на місці», під впливом письменницького чи емоційного імпульсу, дає нам зрозуміти якість їх написання, яке рідко можна побачити в завершених творах. Відмова від звичаю ґрунтовного редагування тексту означає, що *«Dzienniki» Dąbrowskiej są nieporównanie bardziej żywiołowe i namiętne od jej twórczości»* [42, с. 28], – зазначає видавець цього твору Тадеуш Древновський.

Ставлення письменниці до щоденників змінювалося. Часто підкреслювалась документальність частин, що розповідали про війну чи часи сталінізму, що, однак, не передбачало визнання літературної цінності тексту. *«Jeśli na nic więcej mnie już nie stać, niech to choć po mnie zostanie»* [28, с. 37], – написала вона дещо зневажливо в 1956 році після редагування попередніх частин *«Dzienników»*. В останні роки свого життя вона вважала їх необхідними для будь-якого функціонування в світі.

Відповідно до заповіту, усі матеріали, що становлять *«Dzienniki»*, можуть бути оприлюднені з 2005 року. Повне, філологічне видання (програмно вільне від редакторського втручання), опубліковане обмеженим тиражем у 300 примірників, було видано Польською Академією ім. наук у 2009 році.

Підводячи підсумки, варто підкреслити різноманітність тем письменниці та проблем, які вона порушує у своїх творах. Загалом на творчість письменниці значно вплинуло її особисте життя, події тощо.

2.3. Історія створення роману «Ночі і дні».

Створити роман «*Ночі та дні*» М. Домбровська мріяла дуже давно. Віра в написання такого роману зростала в ній з моменту створення *Home Klechdy*. Потім вона мала написати другу частину «*Усмішки дитинства*». Однак зрештою письменниця вирішила видати роман «*Ночі і дні*». Авторка неодноразово розповідала про процес створення твору. Однак жодне з цих тверджень повністю не відображає зусиль, витрачених на його написання. Вона заявила: «*Це завдання здавалося занадто складним для моїх ще дуже молодих сил. Тому я взялася за тривіальні оповідання з циклу «Усмішка дитинства» (Uśmiech dzieciństwa), деякі з яких були написані ще до війни, а інші – у 1918-1919 рр. Водночас я вирішив написати цикл оповідань про сільський пролетаріат (ідеї для романів завжди приходять до мене циклами) і в 1923-1925 рр. написав «Людей звідти» (Ludzie stąd). У 1926 році я повернувся до роману про родину Неччице і саме тоді вперше письмово виклав його план» [29, с. 130–131].*

Історія створення твору «*Ночі і дні*» досить заплутана – прототип другого тому під назвою «*Domowe progi*» друкувався частинами в журналі «*Kobieta Współczesna*» у 1927–1928 рр., а також окремо у вигляді книги. Перше повідомлення про начерки роману з'являється в щоденнику від 1 липня 1926 року. Ян Парандовський в «*Алхімії слова*» цитує анекдот, згідно з яким перший поштовх до роботи надав побачена в магазині коробка з написом «*Niechcice*». Назва, у свою чергу, відсилає до поеми Гесіода «*Prace i dnie*», першого твору європейської культури про землеробство.

Перша згадка про написання роману з'явилася в «*Щоденниках*» 1 липня 1926 року: «*Zaczynam szkicować powieść*» [26, с. 18].

Потім ця інформація була уточнена в листі до С. Стемповського: *«Я нічого не бачу – з повною темрявою на цю тему – сповнена найжахливіших сумнівів – просто роблю деякі нотатки».*

У багатьох наступних листах до С. Стемповського М. Домбровська вказувала на власне творче безсилля. Більше того, вона сказала своєму партнеру, що в принципі не зможе продовжувати писати, якщо не зустрінеться з ним і не поговорить про роман. Відомо, що на той час розпочатий роман мав бути циклічним під назвою «Між життям і смертю». Перший том мав називатися *Domowe progi*, другий том – *Two*, а третій том – *Glass Mountain*. Серед труднощів, які виникли під час написання цього тому, слід відзначити необхідність зміни способу сприйняття світу, а отже, певну зміну самого способу письма. М. Домбровська зізнавалася у своєму щоденнику: *«Це був довгий період, коли мені здавалося, що світ байдужий до мене, що я його не бачу і не чую, був, як мені здається зараз, період зміни мого ставлення до світу з ліричного і суб'єктивного на епічне і об'єктивне»* [26, с. 60].

«Domowe progi» – це соціально-психологічний роман, сімейний роман, у якому показано життя сім'ї Нехчиців у початковий період їх господарювання. Проте М. Домбровська не була задоволена ефектом своєї роботи. Вона постійно переробляла свої тексти. Зрештою, у своєму *Щоденнику* вона ще раз написала про своє творче безсилля, свою втрату та відсутність віри у власне писання: *«Сьогодні я писала з самого ранку до 3 години. Це важко – я у відчаї. Все, весь роман знову здається мені нікчемним. Єдиний твір, який я написала зі справжнім натхненням, і в якому ніколи не мав ні тіні сумніву, – це «Ніч над світом». І точно – і тут з'являється мій перший твір «Янек». Навіщо я так мучуся і терзаю себе? Може, це зовсім не мій шлях»* [26, с. 100].

9 серпня 1929 року Домбровська писала:

«Я махнула рукою на це величезне ціле, мені з ним не впоратися, це буде тільки роман, який називатиметься «Богуміл і Варвара», і дві його частини, можливо, будуть вміщені в одному, трохи товстішому томі. Крім того, що я написав, я забираю звідси купу нотаток і концепцію психологічно-

кримінального роману. В останньому номері «Новин» я знайшла таку пораду, яку Стендаль дав жінці-письменниці: «Коли ви описуєте чоловіка, жінку, пейзаж, завжди думайте про когось і щось реальне. Це чудове виправдання моєї манери письма, тому що я не можу творити інакше, у мене абсолютно відсутня уява» [26, с. 100–110].

А під датою 26 вересня 1929 року читаємо: «З писанням у мене погано, але я не втрачаю надії. Весь мій перший том романів нікуди не годиться. Я перестав над ним працювати і пишу оповідання. Якщо я повернуся до повісті, мені доведеться її майже переписувати. Перша повість мені не вдалася, друга вийшла краще». [26, с. 110].

Три місяці М. Домбровська не писала роману. У той час письменниця писала оповідання. Наступного року вона вирішила повернутися до роману. Вона встановила для себе суворі правила творчості, щоб ніщо не спонукало її припинити роботу. Спочатку вона мала написати всю чернетку роману. Вона наказала собі змінити метод роботи, що також призвело до певної зміни змісту роботи. У своїх наступних томах вона вирішила зосередитися на поколінні батьків. Роман почав презентувати минуле, бо було значно розширено минулий компонент і розширено хронологічні рамки. Усі ці зусилля призвели до того, що лише у 1930 році була створена канва роману, якою ми її знаємо сьогодні¹. Сама письменниця 3 березня 1930 року заявила: «У п'ятницю я закінчила написання роману. Я майже не вірила, що колись дійду до цього етапу. Після цього я відчувала себе так, ніби мене повели під вінець після скелястих заручин, і ніби я з трепетом думала про майбутній шлюб. Я почала працювати над розділами з останнього. Відчуваю, що перебуваю в течії річки, боюся, що вона мене понесе і зведе нанівець. Вчора я відчула, що пишу, я вливаю в неї своє життя, не в переносному чи літературному сенсі, а в буквальному. Чорна кава щодня» [42, с. 186].

Аби повністю присвятити себе написанню роману, М. Домбровська поїхала до Явожа. Здається, повний піднесення й пристрасті роман із Я. Чопом певною мірою вніс свій вклад у тематику самого роману. Однак це також

призвело до того, що вона припинила роботу над текстом, що, мабуть, мало несприятливі наслідки, зокрема через фінансові. Варто додати, що після чотирьох з половиною років написання *«Ночей і днів»* вона завершила лише один том роману, а форма наступних частин була ще неясною. С. Стемповський дав письменниці зрозуміти всю складність ситуації, на що вона відреагувала великою мобілізацією. Вона відшліфувала перший том. У 1931 році з раптового натхнення було створено другий том – *«Богуміл і Барбара»*. У листопаді 1931 року на видавничому ринку з'явився перший том. Другий том вийшов 3 лютого 1932 року. Однак, здається, справжня боротьба з романом почалася лише в цей час. Перші томи були сприйняті прихильно. М. Домбровська займалася подальшими виправленнями книги, славою, інтерв'ю та фінансовими проблемами, а потім покинула Варшаву. Вона навіть перестала писати щоденник. Усе це для того, щоб написати черговий том романів, які вона партіями надсилала у видавництво. Тут дуже допоміг С. Стемповський, який постійно переглядав текст, вносив корективи, а також стежив за логікою героїв, що постають у романі. Бувало й так, що він пропонував письменникові внести деякі зміни в текст. Ці зміни в цілому були ним враховані. Період найінтенсивнішої роботи припав на 1933 і першу половину 1934 рр. У результаті два останні томи роману письменникові вдалося закінчити майже за півтора року. Про її важку працю М. Домбровська писала у своєму щоденнику:

«Вночі мені сняться речення і сцени написаного розділу. Буде війна, буде найгірше, перш ніж я допишу її до кінця. Я бачу себе і світ у чорному кольорі. Але невже я не можу жити без кохання в буквальному сенсі? Рік, близький до безшлюбності, вперше з вісімнадцяти років такий період часу і без жодної перспективи, що в мені коли-небудь знову щось прокинеться з тієї дурної причини, що я не можу забути J...» [26, с. 118].

Подібних записів ще більше. Але нарешті роботу зроблено. 18 червня 1934 року вона писала:

«1 червня я закінчила роман «Ночі і дні». Зараз вона в друкарні – відчуваю себе як п'яний після протверезіння, або як тяжко хворий після того, як піднявся

з ліжка. І, до речі, скільки - приватних і громадських справ пронеслося в моєму житті і серці...» [26, с.184].

Роман, відзначений Державною літературною премією 1934 року, мав великий читацький успіх. «*Obok «Przedwiośnia» Stefana Żeromskiego «Noce i dni» stały się najpopularniejszą powieścią międzywojennego dwudziestolecia*», – писав Тадеуш Дрєвновський. Мова книги була високо оцінена Юліаном Пшибошем, який використав фразу «*centrum Polish*», взяту з «*Пана Тадеуша*». Повоєнне сприйняття «*Noce i dni*» було посилено художнім фільмом 1975 року та дванадцятисерійним телесеріалом – обидва режисера Єжи Анчака.

Нагороди, популярність, порівняння з Жеромським, нарешті, зразковість мови – усе це свідчить про досить традиційний розмах твору. Генрик Маркевич стверджує, що «*w krajobraz społeczno-obyczajowy «Nocy i dni» wstępujemy jak w okolicę dobrze nam znaną z literatury*», а потім перераховує можливі аналогії, завдяки яким обговорюваний твір долучається до тенденції романів, присвячених кінцю дворянства і формування інтелігенції. Цю думку можна повторити словами Гелени Заворської («*Любов до життя вистраждана*», «*Twórczość*»): «*Cały pogląd Dąbrowskiej na świat, na historię, na społeczeństwo, na sprawy psychologii, moralności i sztuki – wyrósł z intelektualnych i estetycznych tradycji dziewiętnastowiecznych*» [84, с. 7-8]. Проте від цієї традиції «*Ночи і дні*» відрізняє рішуче утвердження дії та праці незалежно від життєвого місця та світоглядної позиції. Критика помітила такий стан речей досить швидко – у рецензії 1932 року Стефан Колачковський пише про наповнений роман «*dążeniem czy tęsknotą do nowego przymierza z życiem, bez grymasów wyższości wobec rzeczywistości, tęsknotą do afirmacji życia po pustce i niedoli*» [57].

Загалом, роман описує долю дивно невідповідного, але добре взаємодоповнюючого шлюбу між інтровертом та екстравертом. Обидва вони походять із занепалої, незаможної знаті, але мають абсолютно різні підходи до життя. У той час як Барбара, уроджена Острженська, «*chce coś w życiu osiągnąć*» (хоча вона не конкретизує цю мету), Богуміл Нєхціц, здається, повністю реалізувався в управлінні маєтком, спочатку в Крепі, а потім у Сєрбінові. «*Na to*

sieję, by weszło, reszta mnie nie obchodzi» [39], – каже він якось. І ці слова не слід сприймати як вираження обмеження – адже вони стосуються все ще позитивістського ідеалу органічної праці. Своїм представником у світі роману авторка вважала Богуміла, що характерно тим, що він представлений як людина, яка говорить мало й неохоче.

У перших частинах роману розповідається переважно про життєві та фінансові пригоди – про смерть Пьотруся, першої дитини Богуміла та Барбари, про долю її родини, детально представлену, і, нарешті, про загрозу таємного продажу Сербінова. Його власників у Парижі, що Богуміл вперто ігнорував і цілком щасливо запобіг. Коли таємна угода нарешті відбувається, Богуміл все ж отримує заслужену компенсацію. Нового власника Сербінова – графа Овруцького – вбивають у поїзді з Росії до Калінець.

Коло проблем, які обговорюються в романі, розширюється відповідно до того, як виростають діти Богуміла та Барбари, які явно відрізняються один від одного. Ми є свідками прогресуючого занепаду Томашека, якого все ще захищає його мати (брехня, крадіжки, алкоголь та азартні ігри), а також бурхливого особистого життя, політичних справ і навчання Агнешки, біографія якої має кілька точок дотику з життям письменниці. Масштаби сюжетних ускладнень показує той факт, що Агнешка зрештою вступає в стосунки з Маріушем Снядовським, прихильником незалежності та активним соціалістом у Швейцарії, який раніше мав стосунки з Ксаверою Войнаровською, колишньою сусідкою та коханкою її батька. Значно більше місця тут відведено розвитку життєвої філософії Агнешки. Як і батько, вона шанує працю, але розуміє її значно ширше, не обмежуючись Богуміловим культом землі.

Процитуймо тут коментар Генрика Маркевича з машинопису в колекції бібліотеки IBL PAN: *«На відміну від багатьох європейських і польських творів, які можна порівняти, структурною віссю «Ночі і дня» є не «історія падіння сім'ї», не дорослішання героїв до соціального бунту чи революційності. Це радше процес внутрішнього звільнення людини від потреби накопичувати та*

володіти матеріальними благами, від «*idolum proprietatis*», що тяжіє над нею» [66].

Ключовим аспектом є також пам'ять про січневе повстання – важливе для Барбари, промовчане Богумілом, який брав участь у боях у віці шістнадцяти років. Брати Барбари теж ветерани. Під час дискусій із представниками молодшого покоління, опинившись у вирі революції 1905 року та подальших дій що стосуються незалежності, з'являються порівняння з тим повстанням.

Доля принаймні деяких із кількох сотень персонажів другого плану заслуговує на згадку. Варто згадати, наприклад, гувернантку Целіну Мрочковну, зачаровану Пшибишевським (хоча не має педагогічного таланту), яка виходить заміж за письменника Кательбу, яка працює на родину Нієхціців і шпигує за ними для власників маєтку, а потім вступає в безнадійний роман з іншим представником декадентства і родичем Барбари, Янушем Острженським. Критика настроїв, пов'язаних із модернізмом, мабуть, була важливою для Домбровської як автора есею про Станіслава Пшибишевського під промовистою назвою «*Piewca niedojrzałości duchowej*». Зворушливим дослідженням старості, та душевних хвороб є доля Ядвіги, матері Барбари, яка закінчує своє життя в Сербінові. І різноманіття доль, поданих у романі, і специфіка авторського ставлення ускладнюють розуміння чітко сформульованої головної думки. Парадоксально, але це не свідчить про недоліки тексту.

Літературним відображенням цього припущення є той факт, що більшість подій, представлених у книзі, не коментуються оповідачем. Також не знаходять чіткого вирішення ідеологічні чи релігійні дилеми героїв, оскільки подання самого елемента життя є важливішим за його подання. Погляди можна висловлювати навіть у сильний і красивий спосіб – про що свідчить розмова Агнешки з отцем Комодзінським – але вони завжди залишаються релятивними, приписуючи їх тій чи іншій постаті. У такі моменти оповідач демонстративно мовчить.

Написання роману в швидкому темпі, який диктував видавець, а також розмах охоплених тем виснажували письменницю. З моменту завершення

«Ночей і днів» фрази про кризу письменниці повторюватимуться в *«Щоденниках»* практично до кінця його життя. Її двадцятисемирічна боротьба з останнім романом стала свідченням цього.

Письменниця мала на меті створити художню дійсність найвищого гатунку. Це був перший її текст, у якому вона окреслила такі широкі тематичні та хронологічні рамки. Роман містить історичні та соціальні проблеми, пов'язані з минулим. По суті, письменниці вперше довелося представити історичну людину, людину, яка заплуталася в культурі, яка сформована суспільним розвитком, людину, яка діє соціально та культурно. Хоча слід підкреслити, що письменниця не збиралася відмовлятися від рис, властивих її письменництву минулого. Авторка прагнула представити таку людину, яку бачили б не лише своїми очима, а й з боку, з соціальної точки зору.

Проте наполеглива праця, яка супроводжувалася авторською самовідданістю, напевно, принесла письменникові прибутки. Недаремно роман *«Ночі і дні»* сьогодні вважають одним із найвидатніших польських романів.

Висновки до другого розділу

Марія Домбровська була однією з найвизначніших постатей польської літератури ХХ століття, чії твори вражають глибиною аналізу людських стосунків та соціально-історичних процесів. Її життя було тісно пов'язане з інтелектуальним і політичним середовищем того часу, що відбилося у творах, які піднімали важливі моральні та етичні питання. Шедевр письменниці, роман *«Ночі і дні»*, є не лише літературною епопеєю, але й психологічним дослідженням людських душ, які шукають своє місце у світі змін.

Окрім художньої прози, Домбровська також виявила себе як есеїстка, перекладачка та публіцистка, що лише підкреслює її багатогранність як митця. Її творчість залишається важливою частиною польської культурної спадщини, а теми, які вона порушувала – сім'я, суспільство, моральна відповідальність – є універсальними і продовжують резонувати у сучасному світі.

Таким чином, творчість Марії Домбровської є не лише дзеркалом її часу, але й відображає загальнолюдські переживання, що робить її твори актуальними для нових поколінь читачів.

3. КОНЦЕПЦІЯ «ЩАСТЯ» ТА ЇЇ ХУДОЖНЄ ВИРАЖЕННЯ В РОМАНІ «НОЧІ І ДНІ»

Марія Домбровська найчастіше вживає термін щастя в тому значенні, яке В. Татаркевич описав як життя. Щасливими вона називає події різної важливості, тривалості та різного значенням для долі героїв. Дуже часто це навіть не так, як того вимагає визначення життєвого аспекту щастя за В. Татаркевичем, а надзвичайно позитивні події. Ось кілька прикладів:

«Nigdy nie przypuszczała, że może istnieć na ziemi takie szczęście, jakie przeżywa, takie krajobrazy, na jakie patrzy, i tacy ludzie, z jakimi los ją zetknął» [32], *«[...] prócz szczęścia, pomógł mu i przypadek»* [32], *«Toteż ich narzeczeństwo nappełniało ją jednocześnie radością i rozpaczą, cieszyła się ich szczęściem, a martwiła się, że ich do pewnego stopnia utraci»* [32], *«Listy od rodziny nadeszły jednocześnie i panna Barbara odczytywała je ze łzami w oczach – i z taką rozpaczą w sercu, jakby zjazd rodziny był jedynym szczęściem, którego w dniu ślubu oczekiwała»* [32], *«Na szczęście wiatr ustał najzupelniej, wypogodziło się, świecił księżyc, noc była przeczysta i lazurowa»* [32].

Щастя в цьому контексті найчастіше означає успіх у певній справі або лише в окремій сфері життя чи долі героя. У деяких випадках це слово використовується умовно чи навіть випадково, описуючи події, які не мають особливого значення. Одна з таких подій може бути просто кращим вибором із двох можливих, але її результат, позитивний чи негативний, не має значного впливу на долю героїв. Це важливо для розуміння їхнього емоційного стану, хоча подібні епізоди рідко викликають сильні почуття. До того ж, навіть за наявності таких переживань, вони залишаються короткотривалими. Іноді щастя в житті зводиться до досягнення якогось блага, що важливе для морального чи етичного розуміння цього поняття, а отже, сприяє загальному відчуттю задоволення життям.

Термін щастя також досить часто з'являється в романі «Ночі і дні» у психологічному сенсі, тобто описує надзвичайно позитивні, інтенсивні психічні стани. Подібні душевні стани описуються в романі не тільки термінами

szczęście, чи szczęśliwość. Для їх опису авторка також використовує слова: upojenie, błogość, radość, zadowolenie: Agnieszka, rozpamiętująca z upojeniem i niepokojem przeżyte wrażenia, drżącymi rękoma zaczęła zapalać lampę [32]; «W całym jestestwie błogość i szczęście, jakby niezależnie od wieku, zdrowia i zdarzeń [32]; «Nigdy taki nie byłeś. Widać jesteś naprawdę szczęśliwy. No, oczywiście – szepnęła domyślnie i jej zmienna twarz, zamiast wyrazić radość z tego powodu – zesmutniała» [32]; Zawsze była pełna życia i umiała nawet przy niepomysłnych warunkach osiągnąć zadowolenie [32].

На думку В. Татаркевича, їх можна вважати синонімами щастя в психологічному сенсі. Домбровська використовує термін *nieszczęście* для інтенсивних негативних станів, але також для опису *rozpacz*. У вживанні цих понять немає правил, різні назви вживаються за схожих обставин, тому є можливим розглядати ці вирази як синоніми.

Герої творів Домбровської переживають психологічне щастя в різних обставинах і з різних причин, іноді навіть без усвідомлення конкретного приводу. У наведеному прикладі джерелом радості стало досягнення її сина, що є вагомою й об'єктивною підставою для щастя. Проте Барбара часом відчуває щасливі миті й з інших причин, які можуть мати більш суб'єктивний або спонтанний характер: «*Panna Barbara zasmakowała wtedy w różnaitości życia oraz w duchowych rozrywkach, których udzielając się wesolość brała za istotę swojej własnej natury. Czula się w owym czasie osobą radosną i szczęśliwą, zwłaszcza gdy wśród gości znajdował się pan Józef Toliboski, młody prawnik niewysokiego wzrostu, ale zgrabny, brunet z czarną brodą i jasnymi oczami, których kolor był zimny, stalowy, a wyraz ognisty i pieszczotliwy*» [32].

«*Do tego Borku panna Barbara lubiła jeździć, gdyż czula się tam pożądana; oglądano ją i podziwiano jako warszawiankę, osobę z wielkiego świata. A prócz tego były to okolice zupełnie inne niż pod Kalińcem. Wszędzie naokoło rozciągały się mieszane liściaste lasy i przez te lasy wiodła droga od kolei do Borku. Jeżdżąc tą drogą panna Barbara z przyjemnością zapominała o tym, co było i co będzie, i tonęła całym jestestwem w śniadym gąszczu, w różnolitej, pełnej śpiewu i szumu zieleni*»

[32]. Щастя в цьому фрагменті проявляється у відчутті гармонії та задоволення, яке панна Барбара знаходить у подорожах до Бору. Вона відчуває себе бажаною і особливою, коли її помічають і захоплюються нею як представницею «великого світу». Але справжнє щастя для неї полягає у забутті турбот і зануренні у природу: у співі, шумі й зелені лісу, які огортають її спокоєм і миттєвою радістю.

Психологічні стани щастя зазвичай є короткотривалими: вони швидко зникають або поступаються місцем іншим, інколи навіть суперечливим емоціям. Одні й ті самі обставини можуть викликати різні реакції в героїв залежно від ситуації. Проте існують і такі прояви психологічного щастя, які зумовлені володінням певними благами чи цінностями або усвідомленням їхньої наявності. Саме ці блага складають основу етичного й філософського розуміння щастя. Етичне щастя, пов'язане з досконалістю, у романі Домбровської майже не знаходить прямих відповідників. Водночас філософське щастя, близьке до поняття задоволення життям, згадується кілька разів і в цьому контексті фактично замінює поняття щастя.

Для розуміння феномена щастя в романі Домбровської не варто обмежуватися лише текстами, де безпосередньо вживається слово *щастя*. Такі фрагменти виконують здебільшого допоміжну роль у його аналізі. Головний матеріал для дослідження поняття щастя міститься у фрагментах, де це слово відсутнє. Для реконструкції філософської концепції щастя у романі необхідно виокремити:

1. Висловлювання авторки, які стосуються конкретного персонажа чи ситуації, а також ширші судження, що охоплюють більшу кількість людей чи подій. Такі висловлювання часто базуються на окремому випадку, який авторка вважає типовим.

2. Репліки персонажів, особливо якщо один із них виконує роль авторського виразника ідей. У цьому контексті слід визначити, хто саме є таким персонажем. Наприклад, Домбровська прямо характеризує Богуміла Нехцица як втілення власного світогляду. Висловлювання та доля Богуміла Нехцица є

найважливішими аргументами для концепції щастя в «*Ночах і днях*». Проте, окрім Богуміла, слід брати до уваги вчинки та судження інших персонажів, якщо їхні дії та основні принципи поведінки узгоджуються з Богумілом. Особливо, коли вони повторюються часто і наполегливо. Домбровська зізналася, що її думки та занепокоєння також висловлюють у романі Барбара, Войнаровські, Цегларські, Снядовські, і що практично всі персонажі мають власний досвід.

3. Дія твору, доля його героїв, їхні характери та вчинки. Необхідно враховувати цілі, яких намагаються досягти герої роману, шляхи, якими вони намагаються досягти поставлених перед собою завдань, і результати цих починань. А також те, як поводяться герої в усіх ситуаціях, у які їх ставить автор. Герої роману прагнуть досягти різноманітних цілей. Результати цих пошуків і оцінка досягнень чи професій, зроблена самими героями, теж відрізняються між собою. Навіть якщо герой відчуває себе щасливим, необхідно перевірити, чи виправдане його задоволення, на думку автора, адже, на думку В. Татаркевича, лише виправдане задоволення є щастям у його філософському розумінні. І тому, наприклад, у героя, який *«uważał się za coś lepszego od innych, dobrze mu się wiodło i był stale zadowolony z życia»* [32].

Складниками й умовами щастя є цілі й цінності, до яких прагнуть «позитивні» герої, персонажі, яким симпатизує письменниця.

3.1. Взаємозв'язок щастя і матеріальних цінностей

Багато персонажів роману «*Ночі і дні*» прагнуть отримати матеріальні блага, тобто землю чи гроші. Конкретні форми матеріальних благ, до яких прагнуть герої, зумовлені, звичайно, місцем і часом дії роману. У романі немає характерних персонажів, які шукали б багатства заради нього. Матеріальні блага призначені для того, щоб служити іншим цілям. Вони набуваються для того, щоб забезпечити собі заможне та комфортне життя (Бодзьо Остшенський), щоб отримати високе та впливове становище в житті, основою якого є

«збагачення» (Анзельм Остшенський), або перейти з нижчого рівня до вищого прошарку суспільства (Кательба).

Але матеріальні блага, окрім мінімуму, необхідного для задоволення життєвих потреб, не є тією цінністю, яку авторка роману вважає необхідною для щастя. Домбровська багато разів заперечує цінність та важливість матеріальних благ. По-перше, герої, які прагнуть досягти лише цих цілей, однозначно є негативними персонажами. Авторка дорікає їхнім прагненням, презентуючи їх несимпатичними людьми не лише читачеві, а й самій письменниці. Аргументом відповідно до цього є її власні коментарі в *Кілька думок про «Ночі та дні»*, де вона стверджує, що не могла виявити жалісливої симпатії до Ансельма та Даленіцького, яку вона висловлювала всім іншим героям, навіть якщо вони були далекими від ідеалу. Ансельм і Даленіцький, мабуть, у розумінні авторки «антиідеали», а тому, за її словами, їхні прагнення не заслуговують на увагу. По-друге, доля позитивних героїв, наділених авторкою симпатією, свідчить про те багатство і гроші не мають сили зробити щасливим.

«Dla mnie jedno jest dobre w tym wszystkim – to, że ty będziesz miała swoje własne pieniądze. Więcej już życia jest za mną niż przede mną i bardzo jestem szczęśliwy, że będziesz miała jakie takie oparcie» [32]. Щастя в цьому уривку полягає у глибокому почутті задоволення від забезпечення близької людини. Герой відчуває спокій і радість, знаючи, що його близька матиме фінансову незалежність і опору в майбутньому. Це щастя випливає з турботи, любові й усвідомлення виконаного обов'язку перед дорогою людиною.

Нехчці, навіть якщо вони думають (бо вони радше думають, ніж прагнуть) про придбання якогось капіталу чи майна, вони, перш за все, не роблять ці думки єдиною чи найважливішою мрією свого життя, а крім того, вони хочуть лише цих благ як засіб для задоволення своїх життєвих потреб – особливо для своїх дітей. Захист дітей передбачає забезпечення їх власністю, що вважається для них правильним через умови, властиві їхньому походженню та вихованню. Також варто додати, що Богуміл, який зазнав долі гірше, ніж його

дружина, вважає найдоцільнішим засобом забезпечення успішного майбутнього своїх дітей не багатство, а наявність професії та вміння жити з людьми.

Нарешті, найважливішим аргументом проти цінності матеріальних благ є реакція персонажів на отримання чи втрату багатства. Певну суму грошей Нехчічи отримали випадково, не шукаючи цього. Проте хоча вони вважали власність важливим благом, коли у них нічого не було, після її отримання вони виявили, що те, чого вони досягли, не є благом чи цінністю. Замість задоволення, яке мало б бути природним наслідком здійснення бажань, – збентеження і страх, замість радості – невпевненість і проблема: *«Chociaż dla nich to nie były jedyne pieniądze, jakie mieli. I ostatecznie to dziś już też zamożni ludzie... a kruk krukowi oka nie wykole. Ale my, biedni, musimy uważać.*

– Cóż my za biedni – uśmiechnął się Bogumił. – Wszak mamy już na koniec coś własnego. I schylił głowę, jakby to była nie radość, lecz ciężar» [32].

Тому очікуване благо стає тягарем і новим обов'язком. Однак після втрати грошей немає усвідомлення втрати. Дізнавшись, що її капітал згорів разом із банком під час війни, Барбара ні в якому разі не відчуває зубожіння.

Загалом позитивні, вірцеві герої не ставляться до власності як до блага, отриманого ними або придбаного для власного використання та для приватної вигоди. Для них володіння власністю є питанням етики та джерелом зобов'язань – моральних, соціальних чи національних. Овруцький, наприклад, розглядає купівлю власності як форму відповідальності за щось, джерело зобов'язань, спосіб знайти – після повернення з-за кордону – своє місце в суспільстві, служіння суспільству та нації, як патріотизм.

Прагнення героїв володіти матеріальними благами чи саме володіння ними пов'язані з проблемою права власності. Цегларський вважає, що *«Słyszałem takie zdanie, że ma się prawo posiadać to, co się jest w stanie ogarnąć swoim sercem i swoją pracą. Staram się to czynić. Znam dzień powszedni i znam niedzielę, nie istniejącą dla bogaczy»* [32]. Отже, слід припустити, що – за словами Марії Домбровської – можливо мати стільки матеріальних благ, скільки можете використати для власної діяльності та праці.

Питання власності є проблемою, якій Домбровська надає великого значення. За її словами, для всіх героїв роману «Ночі і дні» характерне ставлення до цього питання. Зокрема, йдеться не про зникнення інстинкту власності, а про його зцілення. Тому вислів Цегларського можна, мабуть, вважати власним судженням автора.

Варто додати, що Едвард Абрамовський (чий вплив на погляди Марії Домбровської очевидний і широко підкреслюється) формулює питання приватної власності набагато суворіше: «*Chodzi o wytworzenie silnego skojarzenia pomiędzy «własnością» a nieszczęściem ludzkim*» [32]. Така асоціація не є поширеною у творчості Домбровської. Авторка допускає це (зокрема в особі промисловця Павловського), але вона не вірить, що велике багатство повинно спричинити нещастя і бути джерелом втрати чутливості до нещасть інших людей, хоча він і фабрикант, є людиною, чутливою до людської шкоди та нещастя, яким він намагається запобігти проблемам по-своєму.

В уривку «*Miał prawo zrobić ze swoją własnością, co mu się podobało. Świat już tak jest urządzony. Cały dla tych, co mają, nie dla tych, co pracują*» [32], авторка підкреслює соціальну нерівність і силу власності, наголошуючи на тому, що власник має абсолютну владу над своїм майном, незалежно від наслідків, що відображає несправедливий устрій світу. Тут виражено критичний погляд на суспільство, де перевага надається тим, хто володіє ресурсами, а не тим, хто працює. Це протиставлення викриває дисбаланс між працею і капіталом.

Отже, у романі «Ночі і дні» Марія Домбровська глибоко досліджує тему взаємозв'язку між щастям і матеріальними цінностями. Персонажі, що прагнуть матеріальних благ, часто не знаходять у них справжнього задоволення, а багатство для багатьох із них стає лише інструментом для досягнення інших цілей – соціального статусу, безпеки чи зобов'язань перед родиною та суспільством.

Домбровська критично ставиться до героїв, для яких матеріальне збагачення є єдиною життєвою метою. Вона наділяє їх негативними рисами і підкреслює, що такі прагнення не ведуть до справжнього щастя. Натомість

позитивні персонажі, наділені симпатією авторки, як-от Богуміл і Нехчиці, не вважають багатство визначальним фактором щастя. Їхнє ставлення до матеріальних благ відображає ідею, що вони повинні служити лише засобом для задоволення основних потреб і забезпечення стабільності для майбутніх поколінь.

Таким чином, матеріальні блага в романі відіграють підпорядковану роль щодо справжнього щастя, яке Домбровська бачить у моральних цінностях, етичній відповідальності та гармонії з собою і суспільством. Це підкреслює центральну ідею авторки, що матеріальні статки не є гарантією щастя, а радше джерелом нових зобов'язань і турбот.

3.2. Духовні та культурні цінності в пошуках щастя

Богуміл Нехчиц, герой, який найбільше репрезентує світогляд Марії Домбровської, може слугувати прикладом лише дуже обмежено до збагаченої духовно особи. Його духовні чи культурні потреби повністю підпорядковані та обмежені роботою, яку він виконує. Бібліотека, наприклад, якою він володіє і постійно поповнює, є суто професійною і використовується лише для вдосконалення професійної діяльності. Інші культурні предмети, навіть якщо вони приносять йому задоволення, випадкові в його житті, він користується ними відповідно до обставин або людей, які його оточують, і сам до них не прагне. Оскільки він не заперечує їх, а духовні потреби відчують і задовольняють інші – теж зразкові герої, – можна говорити про важливість цього типу прагнень, хоча вони й не відіграють вирішальної ролі у щасті.

Барбара Нехчиц представляє інтелектуально чутливий тип, який чітко відчуває культурні потреби. Наприклад, вона відчуває *«szczególnej radości płynącej z czerpania wiedzy»* [32]. Культурні потреби відчувають не лише герої, що належать до інтелігенції. Вони з'являються всюди, де життєві потреби вже задоволені. Тому вони поширені. Автор розповідає про багатих селян із Сербинова: *«Będąc z dawna majątnymi, nie rzadzili się, jak to bywa, chciwością ani sknerstwem, żywili chęci, by wyjść ze spraw gruntu i pieniędzy ku czemuś*

«cienciejszemu», jak to między sobą mawiali. Nie brakło im pojęcia, że są rzeczy niby ciału na nic przydatne, a przecie od grosza i majątku, zwłaszcza gdy się już dostatek posiadało, ważniejsze. Tych rzeczy pragnęli, o ile nie dla siebie, to dla dziecka, i te upatrywali w Olczaku» [32].

Пріоритет духовних цінностей над матеріальними зазвичай є результатом життєвого досвіду. Мати Барбари, наприклад, вірила лише в освіту, тому що життя принесло їй розчарування та зневіру в переваги багатства.

Другою сферою духовної власності (відповідно автор дуже часто вживає терміни «*własność*» і «*majętność*» в цьому значенні) є досягнення або спогади людей, що виникають з їх життєвого досвіду. Це «*własność serca, jedyna, do jakiej ma się prawo*» [32]; «*To tylko nasz pan był taki, że dbał o każdy szczegół.*

- *Oj – rzekł Szymusz, radośnie się rozżaliwszy. – Nasz pan Niechcic, on nie był pan. On był wielka majętność*» [32].

Почуття і спогади важливіші і цінніші за будь-яку матеріальну власність: «*rzeczy najlepszych: serca, które nas kocha, słońca, które nam świeci, i tak na własność mieć niepodobna. A przecież człowiek napawa się nimi lepiej niż tym, co podług prawa posiada*» [32] – каже Богуміл, а Барбара, яка зовсім не відчула втрати грошей, хвилюється, що залишила в палаючому будинку портрет свого покійного чоловіка та вазу від матері. Ця ваза є важливим «героєм» роману, вона постає протягом усієї дії і свідчить про важливість предметів, які хоч і не мають жодної матеріальної цінності, але безцінні, бо є «*własnością serca*».

Таким чином, у романі «*Ночі і дні*» Марія Домбровська протиставляє духовні та культурні цінності матеріальним благам, підкреслюючи, що саме нематеріальні аспекти життя відіграють ключову роль у пошуках справжнього щастя. Духовні потреби та культурний розвиток, хоча і не домінують у житті кожного персонажа, залишаються важливим джерелом задоволення та сенсу існування.

Головний герой Богуміл Нехчиц, попри свою відданість роботі, не ставить духовні і культурні прагнення на перше місце, однак саме його ставлення до нематеріальних цінностей відображає погляди Домбровської на важливість

духовного збагачення. Хоча матеріальні об'єкти мають значення, найбільше задоволення герої роману отримують від емоційних спогадів, стосунків і культурних переживань. Барбара Нехчиц і деякі інші персонажі є втіленням інтелектуальних прагнень, для яких культурний розвиток приносить особливу радість і задоволення. Ці герої демонструють, що духовні й культурні досягнення можуть бути важливішими за матеріальні, а власність серця та спогадів є найдорожчою формою володіння.

Загалом, Домбровська показує, що щастя не досягається через матеріальні блага, а через емоційні зв'язки, культурний розвиток і духовні надбання, які збагачують внутрішній світ людини. Її персонажі підтверджують, що справжнє багатство полягає в нематеріальних цінностях, які залишають глибокий слід у житті та пам'яті.

3.3. Роль міжособистісних стосунків у досягненні щастя

Герої романів Домбровської часто переживають глибокі психологічні стани нещастя, якщо їм доводиться змінювати поточні умови життя і залишати людей, серед яких вони досі жили, розривати зв'язок із відомими місцями, речами та людьми та переїжджати до нових, невідомих місць, що наповнюють їх страхом. Це не означає, що залишатися на одному, вже добре знайомому, місці все життя є необхідною умовою для щастя.

Важливою цінністю для щастя в етичному сенсі є належні стосунки з людьми. Можливо, більше це суб'єктивна здатність, вміння знаходити контакт із оточенням, з людьми, які живуть поруч. Уміння знаходити з ними взаєморозуміння, займатися спільними справами та співпрацювати з ними. Тому що *«wrodzone człowiekowi uczucie solidarności z drugimi musi zawsze znaleźć jakieś zaspokojenie, choćby najbardziej chude»* [32].

Цінністю, яка робить нас щасливими, є захоплення іншими людьми, їхніми інтересами і визнанням *«gdyż człowiek do końca lubi się bodaj czymkolwiek drugim podobać»* [32]. Особливо в періоди невдач, слабкостей та безпорадності, захоплення з боку інших людей є серйозною втіхою. Потім вони зменшують

силу психологічного нещастя. Так само важливо мати можливість порівнювати себе з іншими людьми, відволікатися від своїх справ і бачити чужі долі подібними до своєї. Навіть від пасивного спостереження за світом та іншими людьми, від споглядання *«któż by pomyślał, że ona, której nic nie mogło szczęściem i radością napoić, czerpać będzie radość z samego jeno toczenia się lub trwania obcego świata dokoła»* [32], від кожного зустрічного перехожого можна отримувати радість. Важливою умовою пошуку свого місця в середовищі є наявність спільних інтересів, а також однакові навички. Виділятися серед найближчого оточення, навіть виділятися в кращу сторону, є фактором, який набагато менше сприяє задоволенню, ніж володіння навичками, поширеними в певній соціальній групі, навіть якщо це дуже прості навички.

Контакт, близькість, взаєморозуміння з людьми – це цінності, вищі за свободу, особливо якщо трактувати свободу як можливість вільно керувати своєю поведінкою та реалізовувати свої переваги та бажання. Навіть якщо потреби інших людей заважають власним прагненням і вимагають жертв. Барбара з жахом виявляє, що *«A kiedy będę wreszcie wolna, będzie już nie czas – majaczyła, i wtem wzdrygnęła się uprzytomniwszy sobie, że wolna – znaczy sama»* [32]. Тому обмеження індивідуальної свободи, викликані суспільними потребами, не можна розглядати як джерело нещастя.

Непорозуміння між людьми, яке закономірно і обов'язково виникає між ними, може бути джерелом неприємних переживань, але не є причиною нещастя. Навіть ці непорозуміння стають чинником, що підтверджує близькість між людьми, вони є елементом, що поєднує людей: *«z najprzykrzejszych nawet wzajemnych nieporozumień buduje się przywiązanie człowieka do człowieka»* [32].

Функція людських відносин, що робить нас щасливими або запобігає нещастю, дуже багатогранна і різноманітна. Такі відносини виявляються під час різноманітних обставин та важливі для всіх людей: *«Cierpienie z powodu nieporozumienia z rodzicami zdawało się teraz większe niż radość z powodu pojednania z Marcinem»* [32].

Особливо важливими для щасливого спілкування з людьми є дружба і кохання, а також родинні стосунки. Дружній зв'язок між людьми особливо близькими за духом. Дружба має велике значення в молодості (наприклад, уся шкільна дружба Агнешки), але вона не втрачає свого значення навіть після цього. Вона проявляється в спільності інтересів, прихильності до одних і тих самих проблем, дає можливість бути чесним, давати і використовувати поради, виправдовуватися, що не є неприємним, а дає підтримку і допомогу. Такі відносини можна назвати дружбою в широкому або вузькому значенні. Без ризику помилитися можна, мабуть, сказати, що Домбровська хотіла б дружніх, добрих і сердечних стосунків між усіма людьми без винятку. Вона хотіла б, щоб вони мали відкрите ставлення до інших і були постійно готові допомогти.

Домбровська велику роль для щасті особистості приписує родині. Сім'я часто є основою для створення дружніх стосунків (наприклад, дружба Барбари і Терези). Питання стосунків між чоловіком і жінкою фактично ідентичне питанню кохання, але тут варто згадати і дітей. Для героїв Домбровської діти є продовженням власного життя, власних справ. Тому те, що відбувається з дітьми, має особливе значення для щастя чи нещастя героїв роману, іноді важливіше за їхні власні справи. Богуміл, який ніколи не впадав у відчай через себе, незважаючи на складні проблеми у власному житті, впадає у відчай через сина. Зокрема він у відчаї через те, що цей син не чесна людина. І це, власне, єдина причина нещастя Богуміла. Проте у випадках, коли він розмірковує про все своє життя, наявність дітей є важливим позитивним елементом, аргументом для задоволення життя.

Сім'я – найближча і найважливіша сфера обов'язків людини. Бажання мати сім'ю часто виражається в бажанні випробувати свої здібності, бажанні виконати людські обов'язки та свою роль у світі.

Потреба в коханні – це універсальна потреба, яку відчують герої роману *«Ночі і дні»*. Вона виникає з різною інтенсивністю, іноді як єдина потреба (наприклад, у випадку Целіни Мрочковної), або як одна з потреб (так завжди у

випадку позитивних героїв). У кожному разі це важливо для щастя – це одна з основних цінностей, це джерело щастя.

Але кохання не гарантує повного щастя. Якщо це розглядати як одну з цінностей, воно все одно залишає багато місця для інших життєвих справ, хоча значно сприяє щастю. Але якщо до нього ставитися як до єдиної мети, то цього недостатньо для щастя. Тоді це не може бути щасливе кохання. Партнер не завжди може відповісти взаємністю, а нерозділене кохання стає причиною повного провалу в житті. Якщо кохання, яке розглядається як єдина важлива справа, зазнає краху, увесь сенс життя буде знищений. Невдача в цій сфері, за відсутності будь-яких інших інтересів у житті, є причиною дуже сильного нещастя, оцінки життя як невдачі (як у випадку Даніеля Острженського) і (як видно з прикладу Целіни) може бути навіть причиною самогубства. У вірцевих героїв – якщо кохання може заповнювати все життя і бути головною проблемою – то лише на короткий час: *«Działalność, którą przy tym rozwinął, i radosne poczucie, że zajął bodaj na chwilę opinię świata sprawą polską – złagodziły gorycz utraty przyjaciela, szczęście miłosne zepchnęło na razie ponure myśli w cień»* [32].

Любов є джерелом глибоких позитивних емоцій і важливим чинником, що впливає на задоволення від життя. Відсутність любові, хоча й не позбавляє повністю радості від життя, зменшує її рівень і може викликати відчай чи смуток. Це підтверджує героїня роману Марія Гласко – оптимістична й енергійна людина, яка, однак, переживає почуття втрати через те, що ніколи не відчувала любові. Любов здатна надати життю сенсу або підтримати віру у складні періоди життя. За словами Марчіна Снядовського, *«Ukazuje go dobrym pomimo wszystko. W człowieku zakochanym nie ma miejsca na nienawiść. A my musimy walczyć nienawiścią. I dlatego ja muszę wypłenić w sobie tę straszną tęsknotę do miłości»* [32], тобто вона показує світ кращим і красивішим, ніж він є насправді, але тому стає джерелом прихильності до світу та людей. Це особливо важливо, якщо співчуття та доброта до інших людей є цінністю.

Отже, у романі «Ночі і дні» Марія Домбровська звертає увагу на важливість міжособистісних стосунків як фундаментального складника щастя. Взаєморозуміння, близькість і емоційні зв'язки з іншими людьми дають можливість героям роману впоратися з труднощами, зменшити відчуття ізоляції та посилюють відчуття задоволення від життя. Дружба, любов і родинні стосунки створюють умови для емоційної підтримки і допомагають долати стани психологічного нещастя. Авторка підкреслює, що справжнє щастя полягає не у свободі від обов'язків перед іншими, а в умінні підтримувати емоційні зв'язки, навіть коли це потребує певних зусиль. Взаєморозуміння та солідарність стають джерелом сили, навіть у ситуаціях конфліктів. Зокрема, любов і дружба надають життю сенс і підтримують віру у важкі моменти.

Таким чином, Домбровська стверджує, що людські стосунки – це не лише захист від нещастя, але й один із ключових шляхів досягнення повноти щастя та гармонії в житті.

3.4. Альтруїзм як шлях досягнення щастя

Потреби, пов'язані з іншими людьми, для досягнення щастя залежать більше від здатності віддавати, ніж отримувати. У любові щастя полягає в задоволенні іншої людини. Як каже Богуміл: «*Nie ma dla mnie większej słodyczy na świecie [...] niż kiedy słyszę, że ty jesteś spokojna*» [32], а Барбара відчуває «*niewysłowioną słodycz uczynienia najbliższego człowieka szczęśliwym*» [32]. Бути потрібним, бути чимось корисним, але перш за все комусь – це одне з джерел щастя. Потреба забезпечувати та радість бути комусь потрібним є результатом природного почуття солідарності між людьми та соціальної природи людини.

Домбровська називає людей відкритими до світу, які відчувають радість і почуття сили, коли вони можуть допомогти та підняти інших, «*darzącymi*», «*promieniotwórczymi*» [32] людьми. Одним із них є Богуміл Нехчиц. Мати здатність бути «*darzącymi*» людьми, мати силу допомагати іншим при кожній нагоді – це цінність, благо, необхідне для щастя.

Можливість допомогти іншому – це джерело глибокої і піднесеної радості. Підтримувати інших людей – це не лише моральний обов’язок, а й благо, причина щастя для того, хто допомагає. Ось два приклади цієї важливої умови задоволеності життям: *«Barbara była owładnięta ożywczą radością, której doświadczała zawsze, gdy jej się zdarzyło wyciągnąć kogoś zagrożonego poza obręb niebezpieczeństwa, ulżyć w cierpieniu, ratować [...] To dawało pani Barbarze lepiej uczuć rzeczywistość i pewność własnego bytu i jego pożyteczność, a więc konieczność»* [32].

Не тільки задоволені люди відчують радість від того, що комусь пропонують свої старання і зусилля. Ті, хто в біді, ті, хто сам страждає, теж щедро черпають із цього джерела. І для них особливо важливим джерелом щастя є допомога іншим. Здатність потішити когось іншого є важливим джерелом радості та сприяє подоланню власних страждань у шляхетний спосіб, що зрештою може підвищити задоволеність життям у цілому, а отже, і щастя у філософському сенсі. Агнешка стверджує це, коли думає: *«ale gdy już nie ma ratunku, zostaje zawsze jeszcze jeden – pobiec drugiemu na pomoc»* [32].

Ще одним аргументом на підтвердження сприятливої ролі служіння є приклад Ядвіги Острженської, старої матері, яка страждає, впадає у відчай і втрачає зв’язок зі світом. Цей світ здається їй ворожим і чужим, тому що вона більше не потрібна своїм дітям.

Допомога та надання всебічних послуг іншим людям не є жертвою, це не вимагає втрати особистості та індивідуальності, це вимагає лише відмови від егоїзму, який не слід плутати з індивідуалізмом.

У процесі віддачі своїх сил і зусиль іншим людям людина створює і збагачує власну особистість, адже *«tracić siebie dla drugich to jest właśnie odnajdywać najprawdziwszego siebie»* [32].

Марія Домбровська у романі *«Ночи і дні»* підкреслює, що альтруїзм є одним із ключових шляхів досягнення щастя. Допомога іншим, турбота про їхній добробут і задоволення стають важливими джерелами глибокої радості для героїв. Авторка показує, що віддача себе задля інших, попри необхідність

відмови від егоїзму, не є жертвою, а навпаки, шляхом до самореалізації та особистісного зростання.

Домбровська акцентує, що щастя досягається не тільки через отримання, але й через дарування. Богуміл та Барбара, піклуючись про інших, відчують радість і задоволення від усвідомлення своєї корисності. Вони знаходять справжнє щастя в служінні ближнім, що не тільки зміцнює їхні взаємини, але й дає їм силу справлятися з власними труднощами.

Отже, альтруїзм не лише збагачує життя людини, а й стає засобом досягнення внутрішньої гармонії та задоволення від життя, що робить його важливою складовою філософського поняття щастя.

3.5. Творчий пошук і активність як джерела щастя

Марія Домбровська переконана, що у людини є творчий інстинкт і потреба працювати. І в цій ситуації герої роману відчують цю потребу по-різному і з різною інтенсивністю, але *«być zdolnym przejąć się pracą leży w naturze człowieka»* [32].

Яким має бути твір, якою має бути його тема, автор не вирішує довільно. Вибір певної активності залежить виключно від героя, від його суб'єктивних здібностей, пристрастей і уподобань. Будь-який вид діяльності є корисним та сприятливим, якщо, звичайно, він не є суспільно шкідливим. Хоча, з іншого боку, це не обов'язково має бути дія, значну користь від якої можна побачити неозброєним оком. Це може бути, і дуже часто є в романі, звичайним, домашнім заняттям, прагненням до тих самих маленьких цілей знову і знову. Герої роману Домбровської – старанні господині, які намагаються облаштувати дім і зробити запаси (Уршуля Нехчікова, Барбара), хлібороби (Богуміл), фабриканти (Цеглярські), учителі (Барбара, Тереза), господарі, слуги, робітники та нарешті, діячі та борці громадсько-політичні, учасники великих історичних подій (Снядовський). Усі види діяльності є важливими та цінними, тому що *«Każde życie – upierał się Ceglarski – trzeba znosić i każde cierpliwie ulepszać i przebudowywać. Nic nie wolno zostawiać odlogiem»* [32].

Знаходячи певні умови життя і вносячи в світ певну внутрішню організацію, кожна людина ставить перед собою конкретне завдання або завдання, деякі з яких можуть стати його покликанням, якщо людина зможе знайти в цьому задоволення. У кожного є шанс знайти заняття, яке принесе йому задоволення та визначить його місце в житті. Вибір професії є вільним, а основним критерієм вибору є суспільна корисність.

«Właściwie to nie myślałam jeszcze o żadnym fachu – przyznała się. – Chciałabym – uczyniła nagle odkrycie – robić dobrze wszystko, co się nadarzy» [32], – каже Агнешка. Оскільки об'єктом активності може бути будь-що, до чого спонукають умови чи ситуація, має сенс намагатися зробити *«co się nadarzy»* добре і якнайкраще.

У фрагменті: *«I można było dojść w zrozumieniu każdego przedmiotu aż do sedna rzeczy, do miejsca gdzie się zaczynała już twórcza praca własnej myśli, poruszającej się swobodnie wśród opanowanego materiału. Aby ten stan rzeczy osiągnąć, należało doświadczać namiętnej potrzeby czynienia wszystkiego nieco ponad swą możliwość, należało umieć zapominać o sobie i przeistaczać się duchem w podjęte zadanie. Więcej, trzeba było umieć nie pamiętać nawet o celach, do których wszystkie te trudy wiodły, oddawać im się, jakby były same w sobie jedynym celem i sensem życia»* [32], – авторка описує процес пізнання як шлях до глибокого розуміння і творчого осмислення предмету. М. Домбровська підкреслює, що для досягнення цього стану необхідна пристрась до перевищення власних можливостей, повна самовіддача та забуття про себе. Важливим є також уміння не зосереджуватися на кінцевій меті, а сприймати сам процес роботи як сенс і мету існування. Цей підхід вказує на цінність внутрішнього зусилля та творчої свободи.

За словами М. Домбровської, щоб виконувати діяльність якомога краще, потрібно пам'ятати про роботу, а не про себе під час виконання роботи; потрібно виконувати свою роботу, не боячись відповідальності та ризику. Треба працювати з повною силою та віддачею, з увагою до справи, яку виконуєш, як Богуміл, який *«żył on swoją robotą na podwórzu i w polu do takiego stopnia, jakby*

od jej przebiegu zależała nie tylko zamożność właścicieli dóbr Krępa i jaka taka pomyślność ich obojga lecz losy świata» [34, с. 75]. Він не дуже замислювався над цією темою, але коли був змушений виправдовувати свою самовідданість, з якою він працював на чужій власності, він зізнався, що вважав хліборобську працю великою справою, чимось, чому варто служити.

І ця діяльність, яка приносить користь світу чи людям, праця в будь-якій сфері може і повинна бути творчою, є найважливішою умовою щастя. На відміну від любові, яка не може бути єдиною метою життя, оскільки може призвести до невдачі, робота може бути і є єдиною метою, і завданням життя в романі Домбровської. За відсутності інших елементів вона не усуває повністю нещастя, не захищає від моментів розладу та відчаю, але незважаючи на ці моменти може дарувати задоволення від життя в цілому. Навіть за відсутності інших умов він забезпечує життя з позитивним балансом. Якщо це не повне щастя, то хоча б його основна і найважливіша умова.

Людська активність, праця приносить щастя. Усвідомлення того, що є чим зайнятися, віра героя в те, що певна діяльність призначена для нього, що він має достатні умови: силу і бажання виконати це завдання, – джерело дуже інтенсивних позитивних переживань. Герой починає активність сподіваючись, що зможе з нею впоратися, але водночас сприймає це як можливість перевірити і підтвердити свою гідність, як випробування на міцність. Для характеристики цього типу радості дуже показовим є вислів Богуміла: *«Byłem, a jakże! – zawołał z takim uniesieniem, jakby oznajmiał, że był na progu raju. – Wszystko widziałem, wszystkie pola obszedłem. Wszystko tam wygląda jak obraz nędzy i rozpaczy»* [32].

Радість Богуміла від знаходження сфери діяльності, не зменшується, а навпаки – збільшується.

Вже виконана робота, результат дії, досягнення цього також робить героїв щасливими. Успішне завершення різноманітних завдань стає важливим елементом і умовою задоволеності життям загалом. Досягнення в праці можуть компенсувати невдачі в інших сферах життя. Створені твори об'єктивують людину і підтверджують її присутність у світі: *«Biedny człowiek dąży do tego, by*

uczynkiem zaświadczyć i samego siebie raz jeszcze przekonać o swym istnieniu, by zrobić coś, co się da z daleka obejrzeć, siebie samego w taki sposób przekroczyć, stać się światem, dotykalną i przedmiotową cząstką całej rzeczywistości dokoła. A opanowany tą chęcią czyni, co może, i nie zawsze wie, czym to, co uczyni, będzie dla drugich, jakie to miejsce zajmie wśród niezliczonych zjawisk. Czyni, na co go stać, zeszywa dywaniki, urządza mieszkanie, wywraca i wznosi państwa» [32].

Радість, яку приносить творча діяльність, виявляється безпосередньо у процесі праці, під час виконання діяльності. У фразі: *«rozkosz osiągnięcia coraz to lepszych wyników pracy, wnoszenia się do coraz większych w niej wysiłków, sam warsztat uporczywego działania»* [32], мабуть, Домбровська не випадково вжила слово *rozkosz*, адже Богуміл, як взірцевий герой, вважає, що: *«[...] niczego, niczego na świecie nie można przyrównać do radości płynącej z pracy, która się toczy po myśli. [...] Za to w robocie, im więcej człowiek się w nią wciąga, tym więcej czuje się zdolnym i powinnym uczynić, tym lepiej umie swoim życiem i swoim obyczajem kierować. Jakby z pracy właśnie rodziły się te cnoty sumiennosci, wytrwania i obowiązku, co niby mają do niej dopiero przynaglać»* [32].

Праця також є джерелом моральності, вона виховує в людині сумлінність, наполегливість і обов'язок або, принаймні, дає змогу певним вмінням перерости у звички. Праця полегшує переживання важких моментів життя, дає сили, долає сумніви і слабкості, надає людині почуття власної гідності та усвідомлює сенс життя: *«Ba, no toć są, co i swojego fachu nie lubię – dodawał inny, którego Bogumił leczył na biegunkę – ale jak go kto lubi, to go ta robota, co do niej serce ma, nad wszelkie nieba, światy podnosi. A jak nie w swojej robi, to się samemu sobie widzi niezdarzony, a w oczach ludzkich uniżony, czyste pośmiewisko»* [32].

Отже, Марія Домбровська наголошує на тому, що творчий пошук і активна діяльність є важливими джерелами щастя. Людина, за її переконанням, має природний інстинкт до праці, і ця потреба може проявлятися по-різному у кожного з героїв роману. Домбровська показує, що вибір діяльності залежить

від особистих здібностей, вподобань та умов життя кожного, а всі види праці є цінними, якщо вони приносять користь людині або суспільству.

Герої, такі як Богуміл, Барбара та інші, знаходять у праці не лише спосіб самовираження, а й джерело задоволення та сенсу життя. Успіх у виконанні навіть незначних повсякденних завдань приносить відчуття власної гідності та задоволення від життя. Активна діяльність сприяє подоланню труднощів, особистісному розвитку та створює відчуття внутрішньої організації й гармонії.

Праця, за Домбровською, не лише забезпечує матеріальний результат, але й сприяє моральному зростанню, виховуючи сумлінність, відповідальність і наполегливість. У цьому контексті праця стає найважливішою умовою щастя, яка може компенсувати невдачі в інших сферах життя та дає можливість відчувати радість від процесу самореалізації.

3.6. Труднощі у досягненні щастя і випробування стражданням

Основні перешкоди до щастя, як і його умови, походять від суб'єктивних факторів, від людини. Зовнішні обставини не можуть знищити справді важливі блага, вони не можуть знищити виправданого і цінного задоволення життям. Шкода і страждання, які зазвичай випадають на долю людей, не є найгіршим нещастям. Міркування Богуміла, а отже й Домбровської, містять сократівський елемент – віру в те, що заподіяння шкоди є набагато гіршим нещастям, ніж його переживання:

«- Grabież? [...] Niech się martwią ci, co ją popełnili. Ja się mogę nad nimi najwyżej litować» [32].

Спокійне сумління є важливішою умовою благополуччя, ніж просте задоволення від життя та людей. Богуміл стверджує: *«[...] w uczciwym i prawym życiu nie ma żadnej zasługi, ale natomiast w postępowaniu źle jest wina i jest nieszczęście. Jedyne prawdziwe nieszczęście» [32].* Домбровська та її позитивні герої замінюють обурення несправедливістю на почуття жалю. Страждання не є найгіршим, що може трапитися з людиною, адже *«[...] lepiej cierpieć niż nie*

czuć, że się żyje» [32]. Так, бабуся Острженська, втративши активність через вік, згадує щасливі часи, коли *«żyła z rozpaczą, ale czuła, że żyje»* [32].

Раціональні обмеження та моральні вади часто стають перешкодами для щастя. Егоїзм, невміння визнавати провини, як у Емільки, прагнення лише насолоджуватися життям, властиве Янушу Острженському, або надмірні амбіції, як у Целіні, заважають досягти гармонії. Також неможливість пристосуватися до життя чи знайти його сенс, як у Даніеля Острженського, ускладнюють шлях до щастя. Спроба зосередити все життя на одній меті, зокрема егоїстичній любові, призводить до невдач, що помітно у ситуаціях Целіні Мрочковни та Даніеля Острженського.

Водночас служіння іншим запобігає абсолютним невдачам і наближає до щастя. Моральне ставлення до життя є ключовим, адже воно визначає підхід до роботи та стосунків із людьми. Страждання й розпач не суперечать етичному щастю, адже їх подолання збагачує людину, формуючи її цінності. Помилки чи невдачі не принижують людську гідність, а навпаки, загартовують, як це видно на прикладі Богуміла, який *«wstawał jakby jeszcze lepiej kwitnący»* [32]. Бо *«śródo ran upływa każde życie»* [32], *«ponieważ losem człowieka jest to, że błądzi»* [32].

Ідеальне щастя неможливе – *«[...] jesteśmy do wszystkiego po trosze stworzeni. W każdym losie jest trochę tego, co chcemy i trochę tego, co nam się przykrzy»* [32]. У всьому, що відбувається, присутнє життя, яке є основною категорією світогляду Домбровської. А радість від життя незалежна від долі і можлива, на думку письменниці, попри все. Душевні страждання минуці, і людина має особливий, таємничий і метафізичний механізм захисту від страждань: *«na dopusty losu los też zsyła człowiekowi tajemne swoje siły dużo pomagające przetrzymać»* [32]. Усі печалі та хвилювання минають, і навіть *«[...] wiodą niechcący i nieodparcie do radości, jak noc wiedzie do dnia»* [32].

Питання *«co to znaczy być całkowitym człowiekiem»* [32] ставлять перед собою багато героїв роману *«Ночі і дні»*.

Повнота життя – це примирення, у процесі співіснування з людьми, жертвовності та служіння іншим, із виконанням зобов'язань перед собою, з

розвитком власної особистості. Так само насолоду життям можна і навіть потрібно поєднувати з творчою роботою. І лише з поєднання обох факторів – переживання і творення – народжується правильне ставлення.

Умови щастя – це не тільки вже здійснені вчинки, досягнуті блага і цінності. Джерелом щастя є також можливість, шанс їх реалізувати: «*już to pani [...] nie potrzebuje chyba nikomu szczęścia zazdrościć [...] ta pani [...] całe życie przed sobą*» [32]. Щастя не можна досягнути, отримати раз і назавжди, воно набувається і виробляється постійно в процесі життя. Щоб досягти повноти життя і людяності, бути щасливою, людина повинна відчувати свою приналежність до світу, вона повинна з'єднатися з життям усіх.

Богуміл не думає про умови щастя – він їх реалізує, маючи сприятливі суб'єктивні умови, належачи до «*promieniotwórczych*» людей. Завдяки роботі, яку він виконує з повною самовіддачею, завдяки своїй готовності допомагати всім і завжди, він отримує усвідомлення сенсу світу, який він бачить у кожній частинці свого буття. У нього є радість життя, незважаючи ні на що і майже за будь-яких обставин, і відчуття важливості власного існування. Богуміл вміє гармонійно поєднувати корисну працю, доброту до людей і любов.

Таким чином, найважливішим фактором щастя є суб'єктивний елемент, тобто правильне ставлення до життя, світу, інших людей. Об'єктивні умови щастя важливі лише тоді, коли людина завдяки своїм внутрішнім здібностям вміє ними користуватися. Поняття «щастя» у романі Марії Домбровської є суб'єктивним. Це також концепція перфекціоналізму, тому що прагнення до щастя пов'язане з прагненням до моральної досконалості і можливе тільки в той же час. Щастя, пов'язане з досконалістю, є найвищою метою людських прагнень, тому викладені погляди також є евідемонізмом. Домбровська припускає існування природної доброзичливості людей один до одного, тому концепція щастя, тобто є альтруїстичною. Нарешті, світогляд Марії Домбровської містить пантеїстичні елементи – віру в божественність світу та зв'язок людини з усією дійсністю.

Труднощі у досягненні щастя за Марією Домбровською пов'язані переважно із суб'єктивними факторами, зокрема з моральними вадами та неправильним ставленням до життя. Зовнішні обставини, як вважає письменниця, не є визначальними для щастя, адже справжні страждання виникають не через події, а через спосіб їхнього переживання. Герої Домбровської, такі як Богуміл, демонструють здатність приймати страждання як частину життя, що збагачує їхній внутрішній світ.

Основними перешкодами до щастя стають егоїзм, прагнення володіти іншими, нездатність прийняти власні помилки і життєві обставини. Домбровська підкреслює, що щастя не досягається через уникнення страждань, а через здатність трансформувати їх у силу задля подальшого розвитку. Крім того, щастя неможливо досягти без моральної досконалості. Щастя вимагає активної участі в житті, жертвовності й служіння іншим. Богуміл, через своє поєднання праці, доброти та любові до світу, втілює ідеал гармонії з життям. Таким чином, Домбровська вказує на важливість правильного внутрішнього налаштування і активного творення свого щастя через моральну досконалість і щиру працю для інших.

Висновки до третього розділу

Таким чином, проведений аналіз дає змогу зробити висновок, що Марія Домбровська у романі *«Ночі і дні»*, підкреслює насамперед взаємозв'язок щастя з матеріальними та духовними цінностями. Авторка критикує героїв, які вважають матеріальне збагачення єдиною метою життя, демонструючи, що справжнє щастя досягається через моральні цінності, емоційні зв'язки та альтруїзм. Персонажі, такі як Богуміл і Барбара, знаходять задоволення не в матеріальних благах, а у спілкуванні та підтримці один одного. Домбровська стверджує, що людські стосунки, творчий пошук і активна діяльність є основними шляхами до щастя. Вона також акцентує на важливості суб'єктивного ставлення до життя, наголошуючи, що щастя не є постійним станом, а динамічним процесом, який вимагає моральної досконалості і

активної участі в житті. Таким чином, авторка представляє щастя як багатогранний феномен, що ґрунтується на внутрішньому світі людини і її взаємозв'язках з іншими.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі було детально досліджено концепцію щастя в контексті літератури, філософії та творчості Марії Домбровської на прикладі її роману *«Ночі і дні»*. Завдяки глибокому аналізу поняття щастя, вдалося розкрити складність і багатогранність цього явища як філософської та літературної категорії.

По-перше, було розглянуто значення концепції щастя через призму літературних і філософських підходів. Щастя є універсальною темою, що супроводжує людство протягом століть, і знаходить своє вираження у багатьох літературних творах. У романі Домбровської ця тема відіграє центральну роль і відображає філософські ідеї гуманізму, евідемонізму й альтруїзму. Щастя в романі не обмежується матеріальними благами чи соціальним успіхом, а пов'язане з моральними і духовними цінностями, пошуками гармонії з собою, іншими людьми та світом.

По-друге, було проаналізовано літературознавчі дослідження, присвячені життю і творчості Марії Домбровської та її роману *«Ночі і дні»*. На основі цих досліджень встановлено, що Домбровська є однією з провідних польських письменниць ХХ століття, а її творчість відображає соціальні, культурні та моральні проблеми епохи. Роман *«Ночі і дні»* займає особливе місце у польській літературі, оскільки в ньому авторка розкриває не лише індивідуальні долі героїв, але й пропонує глибокі роздуми про людське буття, щастя та сенс життя.

Третім важливим завданням роботи було дослідження художніх засобів, за допомогою яких Марія Домбровська відтворює різні аспекти щастя в романі. Авторка використовує широкий спектр літературних прийомів, таких як символізм, психологічний аналіз і контраст, щоб показати суперечливі та багатогранні уявлення про щастя. Наприклад, образи природи в романі відображають внутрішній світ героїв і їхнє прагнення до гармонії, тоді як символіка дому і родини підкреслює значення міжособистісних стосунків як джерела емоційного благополуччя.

Окрім цього, значна увага була звернена на роль головних персонажів у розвитку теми щастя. Герої роману Марії Домбровської, такі як Богуміл і Барбара Нехчиц, символізують різні підходи до пошуків щастя. Богуміл, зі своєю відданістю праці, моральною чесністю та альтруїзмом, є ідеалом щасливої людини, для якої щастя полягає не у матеріальних досягненнях, а у внутрішній гармонії та служінні іншим. Барбара, відповідно, символізує пошук щастя через інтелектуальне і духовне самовдосконалення, демонструючи, що культура і самореалізація відіграють важливу роль у досягненні емоційного та духовного задоволення.

Ключовим завданням роботи також стало дослідження того, як життєві та соціальні події впливають на уявлення героїв про щастя. Соціальні та історичні контексти, такі як політичні події, війни, економічні труднощі й особисті кризи значно впливають на внутрішній світ персонажів і їхні сприйняття щастя. Домбровська майстерно зображує, як обставини життя випробовують моральні та етичні погляди героїв, змушуючи їх шукати глибші джерела щастя, ніж матеріальні статки. Це підтверджує ідею, що щастя – це передусім внутрішній стан, що не залежить від зовнішніх обставин, а формується через моральні вибори та особистий розвиток.

Окремо було підкреслено, що Марія Домбровська вважає, що щастя залежить від внутрішнього ставлення людини до життя і світу. Її герої здатні знаходити радість у простих речах, попри життєві труднощі, тоді як інші, приречені на невдоволення через егоїзм і нездатність цінувати нематеріальні аспекти життя. Такий підхід відображає ідею, що щастя є динамічним процесом, який потребує постійного духовного зростання, самореалізації та правильного внутрішнього налаштування.

Отже, підсумовуючи, у роботі було всебічно досліджено концепцію щастя в романі Марії Домбровської *«Ночі і дні»* через аналіз літературних, філософських і художніх аспектів. Домбровська пропонує багатопланове розуміння щастя, яке ґрунтується на моральних і духовних цінностях, а не на матеріальних досягненнях. Щастя в її творі розкривається через взаємодію

особистих, соціальних і культурних факторів, що дозволяє розглядати його як складне і багатогранне явище, яке залежить від внутрішнього світу людини та її здатності до самореалізації, моральної досконалості та гармонії з іншими.

Перспективу дослідження вбачаємо в подальшому аналізі творчості Марії Домбровської та теми фемінізму в її доробку.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Андрушко Я. С. Щастя в теоретико-емпіричному дискурсі дослідження. *Наук. вісник Херсон. держ. ун-ту. Серія: Психологічні науки*. Вип. 2. Т. 1. 2018. С. 7–13.
2. Афанасьєва Л., Олексенко Р. Феномен щастя в контексті філософського дискурсу. *Вісник Львів. ун-ту. Серія філос.-політолог. студії*. 2019. Вип. 22. С. 16–22.
3. Б'янюк О. Феномен щастя у позитивній психології: аналіз та проблемні аспекти застосування концепцій. *Humanitarium*. 2017. Т. 39, Вип. 1. С. 15–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gvpdpu_2017_39_1_4.
4. Бабакова О., Нескреба М. Асоціативне поле концепту щастя. Мова. Свідомість. Концепт: зб. наук. ст. / відп. ред. О. Хомчак. Мелітополь: ФОП Однорог Т. В., 2018. Вип. 8. С. 51–53. URL: <https://filolog.mdpu.org.ua/wp-content/uploads/2021/01/Zbirnyk-8.pdf>
5. Горбань Р. А. Щастя як персоналістичний феномен у філософській думці С. Б. Кримського. *Вісник Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Філософія*. 2019. Вип. 52 (1). С. 60–75. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_filos_2019_52\(1\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_filos_2019_52(1)_8).
6. Гринів О. Аналіз підходів до дослідження психологічного благополуччя особистості. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. 2014. Вип. 19 (1). С. 25–34. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpfsp_2014_19\(1\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpfsp_2014_19(1)_6).
7. Дінер Е., Бісвас-Дінер Р. Щастя: Розкриття таємниць психологічного багатства. Малден, Массачусетс: Вілі/Блеквелл.
8. Дробішевська У. Концепт «щастя» в українській і польській фразеології. Концепт «щастя» в українській і польській фразеології. *Етнос і культура*. 2011–2012. № 8–9. С. 125–130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/etnik_2011-2012_8-9_16.

9. Ільєнкова В. Особливості вербалізації концепту щастя (на матеріалах сучасного українського медійного дискурсу). *Наук. вісник Міжнар. гуманіст. ун-ту*. Серія: Філологія. 2018. № 32. Т. 3. С. 38–42.
10. Кант І. Критика чистого розуму / Пер. з нім. та приміт. І. Бурковського. Київ : Юніверс, 2000. 504 с.
11. Кулішенко Л., Яременко Л. Асоціативне поле концепту «щастя» (на основі українських фразеологічних одиниць). *Філологічні трактати*, Т. 11, № 1. 2019. С. 49–56.
12. Міл Дж. Ст. Про свободу: Есе / Пер. з англ. Київ : Видавництво Соломії Павличко Основи, 2001. 463 с.
13. Панчук І. Концепт 'щастя' в мовній картині світу поляків. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика : збірник наукових праць*. Хмельницький, 2024. Випуск 15. С. 252–255.
14. Панчук І. Вплив життєвого досвіду на формування творчого стилю Марії Домбровської. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика : збірник наукових праць*. Хмельницький, 2024. Випуск 16.
15. Спіноза Б. Етика. Київ : Андронум, 2020. 210 с.
16. Сучасні рецепції світоглядно-ціннісних орієнтирів Григорія Сковороди: колективна монографія / за заг. ред. к.ю.н. Д. С. Луніна. Полтава 2022. 360 с.
17. Чиксентмихайї М. Потік: психологія оптимального переживання / пер. з англ. О. Замойської. Київ : Наш Формат, 2016. 352 с.
18. Abramowski E. Program wykładów nowej etyki [w:] *Filozofia społeczna*, Warszawa. 1965.
19. Abramowski E. Związki przyjaźni [w:] *Filozofia społeczna*, Warszawa. 1965.
20. Arystoteles *Etyka nikomachejska*, tłum. D. Gromska, ks. I, URL: <http://sady.up.krakow.pl/antfil.arystoteles.etykanikom.htm> (9.06.2024).
21. *Autorzy naszych lektur. Szkice o pisarzach współczesnych*, pod red. W. Maciąga, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław. 1987.

22. Białek Z. J. Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1918–1939. Zarys monograficzny. Materiały, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa. 1987.
23. Borowiecka E. Koncepcja szczęścia w powieści Marii Dąbrowskiej «Noce i dni». *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Nauki Filozoficzne i Humanistyczne* 22, 1967. S. 27–56.
24. Copleston F. Historia filozofii, t. 1, tłum. H. Bednarek, Warszawa. 2004.
25. Dąbrowska M. Dzienniki 1914–1945, *Czytelnik*, Warszawa. 1998.
26. Dąbrowska M. Dzienniki powojenne 1950–1954, *Czytelnik*, Warszawa. 1996, t. 2.
27. Dąbrowska M. Dzienniki powojenne 1960–1965, *Czytelnik*, Warszawa. 1996, t. 4.
28. Dąbrowska M. Jak powstały «Noce i dni», *Kultura*, 1932, nr 7.
29. Dąbrowska M. Kilka myśli o «Nocach i dniach» [w:] M. Dąbrowska: Pisma rozproszone, Kraków. 1964, t. II.
30. Dąbrowska M. Ksiądz Filip [w:] Opowiadania, Warszawa. 1967.
31. Dąbrowska M. Ludzie stamtąd, J. Mortkowicz, Warszawa. 1935.
32. Dąbrowska M. Noce i dni. URL : <https://docer.pl/doc/ne1855>
33. Dąbrowska M. Noce i dni, t. I: Bogumił i Barbara, t. II: Wieczne zmartwienie, Kraków. 2004.
34. Dąbrowska M. Noce i dni, t. III: Miłość, t. IV: Wiatr w oczy, Kraków. 2004.
35. Dąbrowska M. O zjednoczonej Polsce, jej mieszkańcach i gospodarstwie. Towarzystwo Wydawnicze, Warszawa. 1919.
36. Dąbrowska M. Praca twórcza [w:] Z. Libera [opr.]: Maria Dąbrowska, Warszawa. 1965.
37. Dąbrowska M. Tryumf Dionizego [w:] Opowiadania, Warszawa. 1967.
38. Dąbrowska M. Trzecia jesień [w:] Opowiadania, Warszawa. 1967.
39. Dąbrowska M. Życie i dzieło Edwarda Abramowskiego, Wydawnictwo Związku Polskich Stowarzyszeń Spożywców, Warszawa. 1923.

40. Dąbrowska M. Myśli o sprawach i ludziach. *Czytelnik*. Warszawa. 1956.
41. Drewnowski T. Rzecz russowska. O pisarstwie Marii Dąbrowskiej, Wydawnictwo Literackie. Kraków. 1981.
42. Fryde L. Noce i dnie. *Droga*. 1935, nr 3.
43. Głos mają kobiety, pod red. S. Walczewskiej, Convivium, Kraków. 1992.
44. Graff A. Świat bez kobiet. Kobieta w życiu publicznym, W. A. B., Warszawa. 2001.
45. Historia literatury polskiej, pod red. L. Marinello, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław. 2009.
46. Janion M. Kobieta i duch inności, Sic!, Warszawa. 2006.
47. Kałwa D. Kobieta aktywna w Polsce międzywojennej. Historia Jagiellonica, Kraków. 2001.
48. Kijowski A. Maria Dąbrowska, Warszawa. 1964, s. 44. 14
49. Kijowski A. Po śmierci Marii Dąbrowskiej. *Tygodnik Powszechny*. 1965, nr 22.
50. Kobieta i edukacja na ziemiach polskich w XIX i XX wieku, pod red. A. Żarnowskiej, A. Szwarca, Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa. 1994.
51. Kobieta i kultura życia codziennego. *Wiek XIX i XX*, pod red. A. Żarnowskiej, A. Szwarca, DiG, Warszawa. 1997.
52. Kobieta i małżeństwo. Społeczno-kulturowe aspekty seksualności. *Wiek XIX i XX*, pod red. A. Żarnowskiej, A. Szwarca, Wydawnictwo DiG, Warszawa. 2004, t. VIII.
53. Kobieta i praca. *Wiek XIX i XX*, pod red. A. Żarnowskiej, A. Szwarca, DiG, Warszawa. 2000, t. VI.
54. Kobieta i społeczeństwo na ziemiach polskich w XIX wieku. *Zbiór studiów*, pod red. A. Żarnowskiej, A. Szwarca, DiG, Warszawa. 1999.
55. Kobieta i świat polityki. Kobieta na tle porównawczym w XIX i na początku XX wieku, pod red. A. Żarnowskiej, A. Szwarca, Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego DiG, Warszawa. 1994.

69. Poezja polska okresu międzywojennego. Antologia, oprac. M. Głowiński, J. Sławiński, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Łódź. 1997.
70. Prozaicy dwudziestolecia międzywojennego, pod red. B. Farona, Wiedza Powszechna, Warszawa. 1974.
71. Przemiany rodziny polskiej, pod red. J. Komorowskiej, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa. 1975.
72. Rodzina współczesna, pod red. M. Ziemskiej, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa. 1999.
73. Seligman M. Authentic Happiness: Using the New Positive Psychology to Realise your Potential for Lasting Fulfilment. John Murray, 2017. 336 p.
74. Seneka Myśli, tłum. S. Stabryła, Kraków 1989.
75. Św. Tomasz z Akwinu, O szczęściu, [w:] Cel ostateczny czyli szczęście, tłum. F. W. Bednarski, zag. 5, URL: http://www.katedra.uksw.edu.pl/suma/suma_indeks.htm (19.06.2024).
76. Tatarkiewicz W. O szczęściu, Warszawa. 1949.
77. Walczewska S. Damy, rycerze, feministki, Wydawnictwo eFKA, Kraków. 1999.
78. Warszawa naszej młodości, pod red. A. Mauersbergera, Iskry, Warszawa. 1954.
79. Wilhelmi J. Rekonstrukcja. *Kultura*. 1970, nr 24.
80. Witkiewicz S. I. Wybór dramatów. Wydawnictwo Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Warszawa–Łódź. 1983.
81. Zawada A. Dwudziestolecie literackie, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław. 1996.
82. Zawodziński K. W. Maria Dąbrowska. Historyczno-literackie znaczenie jej twórczości. *Czas*. Warszawa. 1933.
83. Zaworska H. Miłość życia przecierpianego. *Twórczość*. 1970, nr 7/8.